

Covid-19 Pandemisini Biyopolitika Üzerinden Okumak: Çıplak Hayatın Fukoyen Bağlamıyla Devlet Düzenine Yeniden Dahli

Reading The Covid-19 Pandemic Through Foucauldian Biopolicy: Reincluding Bare Life In The State Order

A. Ersin Bayra *

Öz

Covid-19 ile birlikte korkunun ve ölümün kök saldığı doğa haline geri dönülmüş ve devletin bu savaş benzeri durumu sonlandıran bir Leviathan olarak küllerinden doğduğu bir döneme girilmiştir. Böylece Covid-19 ile iktidarla çıplak hayat arasındaki – modern devletin öteden beri sakladığı – gizli bağ yeniden ortaya çıkmıştır. Nitekim yaşamı ve sağlığı korumak adına hak ve özgürlüklere son dönemlerde görülmemiş ölçüde yoğun bir şekilde müdahale edilmiştir. Bu bağlamda biyopolitika, iktidar tarafından kamu sağlığı gerekçesi ile biyolojik bir varlık olan insan üzerindeki normatif kontrolü pekiştirme aracı olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda biyopolitika ayrıca iktidarın biyolojik yaşamı korumaya yönelik müdahalelerin meşrulaştırılmasına hizmet etmiştir. Bunun yanı sıra Covid-19, kapitalist düzen içinde insan yaşamının bir üretim ve kar kaynağı haline getirildiğini açıkça gözler önüne sermiştir. Öyle ki toplumun geneline yönelik hak ve özgürlüklere ilişkin sert tedbirlerden bazı meslek grupları ve/veya sektörler muaf tutulmuştur. Bu durum, insanı başlı başına bir değer olarak kabul eden ve ona devlet karşısında onur sahibi bir varlık olarak hak ve özgürlükler tanıyan insan hakları sistemine aykırılık teşkil etmektedir. Bu meyanda salgının insanı ahlaki yönünden ve bireyselliğinden uzaklaştıran bir yönü de bulunmaktadır. Biyopolitikanın bu olgusal yönünü kavrayabilmek için ise kavramın teorik bir düzleme oturtulması gerekmektedir. Biyopolitikanın kavramsal çerçevesi oldukça tartışmalı olmakla birlikte çalışma kapsamında biyopolitika sadece Fukoyen bağlamıyla irtibatlı olarak kullanılmaktadır. Zira Foucault biyopolitikayı salgın hastalıklar üzerinden ve olgusal düzeyde değerlendirmektedir. Bu sebeple çalışma kapsamında evvela genel olarak biyopolitika kavramına ve kavramın Fukoyen okumasına, ardından biyopolitikanın salgın hastalıklar ile irtibatına değinilecek, son olarak Covid-19 sonrası yaşananlar olgusal olarak Foucault'nun biyopolitik perspektifi ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Biyopolitika, Covid-19, çıplak hayat, pandemi, salgın hastalık.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-3391-6707.

Sorumlu Yazar/Correspondence Author: A. Ersin Bayra

E-posta/E-mail: aebayra@medipol.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 01.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 08.12.2022

ABSTRACT

With Covid-19, the state of nature, where fear and death seeped into, was returned and a period was entered where the state rises from the ashes as a Leviathan that ends this war-like situation. Thereby, with Covid-19, the secret link between power and bare life – which the modern state kept hidden for a long time – has reappeared. In order to preserve life and health, rights and freedoms have been interfered with in an unprecedented way nowadays. Biopolitics has been used by the government as a means of reinforcing normative control over human, a biological entity, for public health. Biopolitics also served to legitimize the government's interventions to protect biological life. Covid-19 has clearly revealed that life of a human has become a source of production and profit in the capitalist system. Some occupational clusters and sectors have been exempted from drastic measures that were taken regarding the rights and freedoms of the society in general. This situation constitutes a contradiction to the human rights system, which accepts humans as a value in their own right and grants them rights and freedoms as an honorable being vis-à-vis the state. The epidemic also has an aspect that distances people from their moral side and individuality. In order to understand this factual aspect of biopolitics, the concept needs to be placed on a theoretical plane. While the conceptual framework of biopolitics is highly controversial, in the study biopolitics is only used in connection with the Foucauldian context, inasmuch as Foucault also evaluates biopolitics through epidemics and at a factual level. Within the scope of the study, initially, the concept of biopolitics and the Foucauldian reading of the concept, subsequently the connection of biopolitics with epidemic diseases will be mentioned, and finally the post-Covid-19 events will factually be evaluated with Foucault's biopolitics perspective.

Keywords: Biopolitics, Covid-19, bare life, pandemic, epidemic disease.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE**A. GENEL OLARAK**

Bir kavram olarak *biyopolitika* ilk kez İsveçli siyaset bilimci *Rudolf Kjellén* tarafından kullanılmıştır.¹ *Kjellén* 1920'de yayımlanan “*Grundriß zu einem System der Politik*” ve 1924'te yayımlanan “*Der Staat als Lebensform*” isimli çalışmalarında devleti canlı bir organizma olarak değerlendirmiştir.² İsveçli düşünürü göre³ devlet, toplumda yer alan sınıf ve gruplar arası çıkar çatışmaları sonucu ortaya çıkmış doğal bir varlıktır. Bu bakımdan devlet, hayatın gerilimleri üzerinde yükselen canlı bir

1 Thomas Lemke, *Biopolitics: An Advanced Introduction*, (çev. Eric Frederick Trump, New York University Press 2011) 9-10.

2 Altuğ Koç, ‘Michel Foucault'nun Biyopolitika Kavramının Teorik Çerçevesi’ (2018) 2(2) Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi 193, 195.

3 Aslına bakılırsa bu görüş Antik dönemlerden beri var olan organizmacı devlet kuramına dayanmaktadır. Burada biyopolitikayı organizmacı kuramdan ayıran ise devlet olmanın doğal biçiminin ulus devlet olarak görülmesidir. Keza *Kjellén*'in kuramında bireyler etnik biyolojik varlıklar olarak tanımlanmaktadır. 1920'lerden itibaren organizmacı devlet kavramına ırkçı bir perspektif kazandırılmıştır. O zamanlar yaygın olarak kullanılan halkın bedeni metaforu ile otoriter ve hiyerarşik olarak yapılandırılmış, ırksal olarak homojen bir topluluk kastedilmektedir. Bu fikir ile farklı kalıtsal biyolojik kalitelere göre halkların ve ırkların doğal bir hiyerarşisi olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple bireylere ve topluluklara eşit olmayan bir şekilde muamele etmek sadece haklı değil, aynı zamanda gerekli görünmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Lemke (n1) 10-11.

organizma gibidir. Buradaki temel varsayım tüm sosyal, politik ve yasal bağların yaşayan bir bütüne dayanmasıdır.⁴

Biyopolitika her ne kadar ilk kez XX. yüzyılda kavramsallaştırılmış olsa da olgusal olarak izi Antik Çağ'a dek izlenebilmektedir. Keza kavram – aşağıda izah edileceği üzere – etimolojik olarak *bios* ve *politikos* kelimelerinden, yani yaşam ve politikanın birbirine eklemlenmesi ile oluşturulmuştur. Bununla birlikte Antik Yunancada *bios* dışında *zoe* de yaşam kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Aristoteles'in izini sürerek ulaşılan bu etimolojik farklılıklar nedeniyle doktrinde *biyopolitikanın* kavramsal çerçevesine ilişkin çok sayıda tartışma bulunmaktadır.

Nitekim aşağıda da değinileceği üzere *Roberto Esposito*, *Thomas Lemke*, *Giorgio Agamben*, *Michael Hardt*, *Antonio Negri* ve *Ernesto Laclau* gibi düşünürler – birçok yönüyle eksik kalacak olsa da – Türkçe'ye “yaşam politikası” olarak çevrilebilecek olan bu kavramı oldukça farklı yönleri ile ele almışlardır. Bu yönüyle *biyopolitika*; neoliberal süreç, emperyalizm ve hatta küresel iklim değişikliği gibi farklı perspektiflerle ilintili olarak irdelenen bir kavramdır. Ancak *biyopolitikaya* asıl şöhretini kazandıran *Michel Foucault* olmuştur. Öyle ki Fransız düşünür, *biyopolitikanın* çerçevesini yeniden çizmiştir.⁵

Ancak teorik olarak bu çeşitliliği derinlemesine irdelemek çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bununla birlikte özellikle kamu hukuku alanında oldukça yeni bir kavram olan *biyopolitikayı* anlaşılabilir kılmak ve çalışma bağlamında uygun bir teorik düzleme oturtabilmek adına kavramsal analizine oldukça geniş bir yer ayrılmıştır. Öte yandan çalışmanın devamında *biyopolitika* sadece *Fukoyen* bağlamı ile sınırlı olarak ele alınacaktır. Bununla birlikte ifade etmek gerekir ki *Foucault* dahi *biyopolitika* kavramının teorik çerçevesini tam olarak çizmemiştir.

Nitekim Fransız düşünür tarafından *biyopolitika* evvela tıp ile kapitalist toplum arasındaki bağlantı, sonrasında nüfusun yaşamının siyasallaşması, son olarak da neo-liberal yönetsellik çalışması kapsamında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla *Foucault'nun* – birbirleriyle oldukça irtibatlı da olsa – üç farklı *biyopolitika* okuması bulunmaktadır. Covid-19 ile çıplak hayatın iktidar tarafından yeniden araçsallaştırılmasını konu edinen çalışmamızda *biyopolitika*, yukarıda ifade edilenlerden sadece nüfusun tamamına yoğunlaşan *Fukoyen* perspektif ile ele alınacaktır. Zira bu okumada *Foucault*, iktidar ile toplum arasındaki ilişkiyi salgın hastalıklar üzerinden çözümlenmektedir.

Öyle ki *Foucault* bu minvalde *biyopolitikaya* – *zoe* ile *bios* ayırımından ziyade – salgın hastalık⁶ olgusu üzerinden yaklaşmaktadır. Bu doğrultuda iktidarın cüzzam, veba ve çiçek salgınları vesilesi ve kamu

4 Kasper Simo Kristensen, Michel Foucault on Bio-power and Biopolitics, (Social and Moral Philosophy Master's Thesis University of Helsinki Faculty of Social Sciences 2013) 8.

5 Çiğdem Tuğaç, 'Foucault'nun Biyopolitik Yönetimsellik Yaklaşımı Bağlamında Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri'(2021) 7(1) Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi 33, 36-38.

6 Bu noktada belirtmek gerekir ki Foucault'nun bu okuması salgın hastalık örneği üzerinden sınırlı kalmamıştır. Zira bu meyanda ayrıca hırsızlık, kıtlık ve şehir düzenlemeleri üzerinden de biyopolitik bir değerlendirmede bulunmuştur. Örnek vermek gerekirse hırsızlığı bir olgu olarak feodal dönemde sözlü ve yazılı yasa toplumunda hırsızlığın sadece cezalandırıldığını, devletin merkezileşmesi ile birlikte cezaevleri gibi kurumlar vasıtasıyla bu kişilerin disipline edilmek istendiği, kapitalist düzen sonrasında ise hırsızlığın bir maliyet hesabına dahil edilerek alınacak tedbirlerin bu ölçüde belirlendiğini ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Michel Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus, College de France Dersleri*

sağlığı gerekçesiyle hukuku araçsallaştırarak hayatın her alanına sızma kapasitesini artırdığını ortaya koymuştur. Bunun dışında *Foucault*'ya göre sermaye güçlendikçe insan sadece bir kitlenin, yani nüfusun, parçası olarak istatistiki veriler içinde anlamlı olan bir rakam gibi görülmeye başlamıştır. Bu da insanın, ahlaki değerlerinden arındırılarak – hem Antik Yunan'dan gelen geleneğe hem de modern hukuk düzenine aykırı olarak – hukukun karşısında bir üretim aracı, bir makine gibi değerlendirilmesine yol açmıştır.

Bu doğrultuda çalışmada *biyopolitika* ile biyolojik yaşam siyasete dahil edilirken, ahlaki değerlerin hukuk alanının dışına çıkarılması konu edilmektedir. Bu kapsamda bir yandan Covid-19 pandemisi sonrası kamu sağlığı gerekçesi ile hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların yaygınlaşması, diğer yandan alınan bu tedbirlerin farklı meslek grupları ile sektörlere aynı şekilde uygulanmaması gibi nedenler; kavramın salgın hastalıklara ilişkin yönünün – iktisadi koşullar da göz önünde bulundurularak – değerlendirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Bu bakımdan Covid-19'un bugününü ve gelecekte getireceklerini kavrayabilmek adına en başta *biyopolitikanın* teorik çerçevesi çizilmeli, bunun ardından *biyopolitika* Fukoyen bağlamıyla ve salgın hastalıklar çerçevesinde analiz edilmelidir. Nitekim çalışmanın devamında Covid-19'un siyasal iktidarın biyopolitik dönüşümü ile hak ve özgürlüklere yönelik müdahaleleri Fukoyen bir perspektif altında değerlendirilecektir. Zira Covid-19 sonrası *biyopolitika* – tıpkı *Foucault*'nun çalışmalarında ortaya koyduğu gibi – hem iktidarın normatif kontrolünü yaygınlaştırması hem de insan yaşamının bir maliyet analizine dahil edilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Aslına bakılırsa tüm bunlar, tarihsel süreç bakımından yeni gelişmeler değildir. Öyle ki geçmişte belli ölçekte – cüzzam, veba ve çiçek salgınlarında olduğu gibi – benzer dönüşümler yaşanmıştır. Bu sebeple modern dönemdeki gelişmeler irdelenmeden evvel kavramın etimolojik kökeni Antik döneme kadar takip edilecektir.

B. ANTİK YUNAN VE ROMA DÖNEMİ

Aristoteles'e göre insan bir *politikon zoon*⁷ yani siyasal bir hayvandır. *Foucault* da, Aristoteles'in ifadesine benzer şekilde, modern dönemden itibaren yaşayan insanın – yaşamı canlı bir varlık olarak siyasete dahil edilen – bir hayvana dönüştüğünü belirtmektedir.⁸ Dolayısıyla *Foucault*'ya göre modern insan, siyasal bir hayvan olmanın ötesine geçen ve yaşamı siyasi alana dahil edilmiş bir hayvandır. Bu noktada *Agamben* için insan artık canlı bir varlık olarak yaşamı siyasete dahil olmuş bir hayvan değil, aksine siyasetin doğal bedenine girdiği vatandaşdır.⁹ Bahsi geçen üç büyük düşünür'e göre de – aralarında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte – insan yaşamı ve siyaset birbirine eklenmiş iki farklı olgudur.

1977-1978 (çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2013) 6-10.

7 Literatürde yaygın bir şekilde *zoon politikon* şeklinde kullanılıyor olsa da Aristoteles insanın siyasal bir hayvan olduğunu ifade eden bu terimi πολιτικὸν ζῷον (*politikon zoon*) şeklinde kullanmaktadır. Aristotle, 'Politics', 1.1253a< <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0057%3Abook%3D1%3Asection%3D1253a>> accessed 30 May 2022.

8 Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi* (çev. Hülya Uğur Tanrıöver, 2. Bası, Ayrıntı 2007) 105.

9 Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat* (çev. İsmail Türkmen, 2. Bası, Ayrıntı 2015) 222.

Biyopolitika kavramı Antik Yunan'da yaşam anlamına gelen *bios* kelimesine politika kelimesinin karşılığı olan *politikos* sözcüğünün eklenmesi ile oluşturulmuştur. Kavramın yeniden ortaya çıkarılmasında büyük katkısı bulunan *Foucault – Aristoteles*'ten hareketle – insan yaşamını *bios* kelimesinden yola çıkarak ele almaktadır. Ancak, *Agamben* Antik Yunan'da *hayat/yaşam* sözcüğünü karşılayan tek bir terim bulunmadığını ifade ederek *Foucault*'yu eleştirmektedir. İtalyan düşünüre göre Antik Yunan'da tüm canlı varlıkların yalın yaşamını ve canlılık olgusunu anlatmak için *zoe*, bir birey veya grubun yaşam biçimine/hayat tarzına işaret etmek için ise *bios* kavramına başvurulmaktadır.¹⁰

Aslına bakılırsa *Aristoteles* eserlerinde insan doğasını *zoe*, insan yaşamını ise *bios* kavramı ile nitelendirmektedir.¹¹ Burada *zoe* ile yalın bir yaşam ifade edilirken¹² *bios* ile belli bir amaca bağlı yaşam anlatılmaktadır.¹³ Buna karşın ne *zoe* ne de *politikon zoon* salt insana özgü kavramlardır. *Aristoteles*'e göre insan – sürü halinde yaşayan herhangi bir canlılığın olmadığı manada – bir siyasal hayvandır. Konuşma yetisi sayesinde diğer hayvanlardan ayrılan insan, iyiyi kötüden ve haklıyı haksızdan ayırma yetisine de sahiptir. Nitekim insan, doğasında bulunan ereği yani *politikon zoon*'u tamamlama yönünde karar ve irade gösterebilmektedir. Bu bakımdan *Aristoteles* politikayı sadece örgütlenme manasında kullanmamaktadır.¹⁴

Aristoteles için *bios*, amacı olan bir yaşamdır. *Zoe*'nin aksine yaşayan tüm insanların sahip olduğu bir nitelik değildir. Örneğin tamamlanmamış olan ve başka bir varlığa ihtiyaç duyan köleler bu vasıftan yoksundur.¹⁵ Nitekim *Aristoteles*'e göre bir insanın kölesi onun parçası gibidir.¹⁶ Öyle ki araçlar cansız köle, köleler ise canlı araçlardır. Bu bakımdan köleler yoksulların öküzleri olarak nitelendirilmektedir.¹⁷ Üstelik bu doğaldır da; efendinin yönetici, kölenin de yönetilen olması doğaya uygundur, çünkü doğası gereği tam olmayan ve başkasına bağlı olan kişiler doğuştan köledir.¹⁸

Öyleyse *bios*, doğa gereği sahip olunan bir potansiyele karşılık gelen *zoe*'nin site (*polis*) içerisinde varlık kazanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Zira *Aristoteles*'e göre aileler günlük gereksinimlerinin ötesinde birleşerek köyleri, köyler de bir araya gelerek siteyi oluşturmaktadır. Bu itibarla insan ereğine ancak site ile ulaşabilmektedir.¹⁹ Bu manada belirli ortak bir zeminde birleşen bireylerden

10 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 9. Bu noktada ifade etmek gerekir ki Ernesto Laclau, Agamben'in bios ile zoe arasındaki irtibatı doğru kavrayamadığını iddia etmektedir. Zira Laclau bios'un zoe'yi kapsadığını, dolayısıyla bu iki kelime arasında kavramsal bir ayrım bulunmadığını belirtmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ernesto Laclau, 'Bare Life or Social Interminacy?' (2007) *Sovereignty and Life* 11, 17.

11 Ruhtan Yalçın, 'Bios Politikos' iç Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 1 Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri* (Notabene 2016) 50.

12 Önder Özden, 'Biyolojik Ufka Karşı İki Modern: Agnes Heller ve Ferenc Feher' iç Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 2, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Notabene 2016) 87.

13 Yalçın (n 11) 57.

14 Efe Baştürk, 'Aristoteles Düşüncesinde Politik Biyoloji ve Prohairesis' (2019) 18(1) *Kaygı* 206, 221-222.

15 Yalçın (n 11) 57-60.

16 Aristoteles, *Nikomakhoşa Etik* (çev. Saffet Babür, 1.Bası, Ayraç 1997) V.6-7 1134b-10 103.

17 Aristoteles, *Nikomakhoşa Etik* (n 16) VIII.11-12 1161b-5 172.

18 Aristoteles, *Politika* (çev. Mete Tunçay, 1.Bası, Remzi Kitapevi 1993) 8-11.

19 Aristoteles, *Politika* (n 18) 8-9.

oluşan topluluk, insanın siyasal bir hayvan olma vasfını tamamlayan noktalardan biridir. Bu durum insanın siyasal bir hayvan oluşu (*politikon zoon*) ile toplumsal bir hayvan (*koinönikon zoon*) oluşu arasındaki bağlantıyı göstermektedir.²⁰ İnsan böylece yaşayan bir canlı olmanın yanında siyasal bir sürecin unsuru da olmaktadır.²¹

Bu minvalde site ile *zoe* – çıplak hayat yani doğmuş olmak – siyasal yapının kapsamına dahil edilmiştir.²² *Zoe* – çıplak hayat altında – *oikos*'a²³ – haneye – hükmetmektedir. Bu bakımdan aile içinde hane reisinin otoritesi söz konusudur. Birey kendi sınırlarından çıkarak siteye dahil olduğu andan itibaren ise *zoe*'yi terk ederek *bios*'a adım atmış demektir.²⁴ Siyasal bir hayvan olarak doğan insan, toplumun temel birimi *oikos*'un duvarlarını aşarak siteye girmektedir.²⁵ Bu doğrultuda *Aristoteles oikos*'a hâkim düzeni doğa kanunlarıyla, site içindeki düzeni ise doğa kanunlarının yanında ihtiyaca yönelik ilişkilerle açıklamaktadır. Zira *Aristoteles*'e göre siteyi oluşturan ilk topluluk olan ailenin kendisi doğal bir birlik olduğu için buradaki ilişkiler doğa kanuna tabidir. Ailelerin bir araya gelmesi sonucu çeşitli köylerden oluşmuş site ise kendi kendine yeterliğe erişmiş yetkinlikte bir doğal topluluktur.²⁶ Bu manada site, aile içi ilişkilerden kaynaklanan ihtiyaçları aşan gereksinimlerin tamamlandığı en yetkin topluluk biçimidir.²⁷

Bu kapsamda *zoe* site öncesindeki çıplak hayata ve evdeki özel hayata, *bios* ise siyasal varoluşa denk düşmektedir. Her ne kadar söz konusu dönemde henüz bugünkü anlamda kamusal/özel alan ayrımı bulunmasa da *zoe* ile *bios* arasındaki ilişki bu ikiliği andırmaktadır. Kişi siteye dahil edilmesiyle birlikte evdeki yalın bir canlı varlık olmaktan çıkarak siyasal bir ereğe özgülenmektedir.²⁸ İnsan siyasal bir hayvandır, ancak öteki canlılardan farklı olarak varoluş kapasitesini de sorgulayabilmektedir.²⁹ Bu çerçevede bireyler bir *politikon zoon* olarak ihtiyaçlarda birleşmek suretiyle siteye – ve böylece toplumsallığa (*koinönikon zoon*)-, site ile birlikte değerlerde ve ahlaki tekamülde bir araya gelerek de siyasal yaşama (*politikos bios*)³⁰ varmaktadır. Öyleyse siyasetin var olmasının temel nedeni *zoe* değil, insanın dili aracılığıyla çıplak hayattan ayrılarak siteye dahil olmasıdır. *Zoe*'nin site kapsamına

20 Yalçiner (n 11) 65.

21 Özden (n 12) 89.

22 Abdurrahman Aydın, 'Giorgio Agamben: Etten İbarettir İnsan ve Biyopolitika Makinesi' iç Onur Kartal (ed), Biyopolitika – Cilt 2, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri (Notabene 2016) 124.

23 Antik Yunancada *oikos* aile, ailenin mülkü ve ev gibi birbiri ile irtibatlı anlamlara gelmektedir. Ancak bu kavramın çalışma kapsamındaki önemi *Aristoteles*'e göre ailelerin birleşerek site haline gelmeden evvel bu düzen içinde yaşamasıdır. Dolayısıyla *oikos* yani hane/aile bu manada toplumun temel birimidir. Detaylı bilgi için bkz. *Aristoteles, Politika* (n 18) 8-12.

24 Emre Tekin, 'Siyasal Mekân Olarak Kamp: Egemenlik ve İstisna Hali' (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2020) 31-32.

25 Aydın (n 22) 124.

26 Tekin (n 24) 31-32.

27 *Aristoteles, Politika* (n 18) 33.

28 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 221.

29 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 9-13.

30 Nitekim *Aristoteles*'e göre üç tür yaşam biçimi vardır. Bunlardan felsefi yaşam hakikatin tefekkürüyle ilgilenmekle, siyasi yaşam şerefli faaliyetlerle meşgul olmakla (ki bunlar iyilikten kaynaklanan faaliyetlerdir) ve haz yaşamı vücudun zevkleriyle ilgilidir. Bkz. *Aristotle, 'Eudemian Ethics, Books I, II and III'* (trans. Michael Woods, 2. Bası, Clarendon Press 2005) V 1215b-5 4.

girmesiyle birlikte çıplak hayat siyasallaşmıştır.³¹ Önce çıplak hayat siyasal alana dahil olmakta, sonrasında da site ile birlikte – çıplak hayat dışarıda bırakılarak – siyasal bir yaşam biçimine geçilmektedir.

Foucault ise yaşamın siyasal alana girmesiyle egemen iktidarın uzunca bir süre yaşam ve ölüm üzerinde hak sahipliğini elinde tuttuğunu belirtmektedir. Öyle ki Fransız düşünüre göre bu hak, Antik Roma'da aile reislerinin çocukları ve kölelerinin yaşamları üzerinde hak sahibi olmasına imkân veren *patria potestas*³² kurumundan türemiştir.³³ Bu noktada *Agamben*'e göre hayat ve ölüm üzerindeki hakla ilişkin ilk formül *vitae necisque potestas* ile ortaya konmuştur.³⁴ Ancak esasen bu kurum egemenin iktidarına değil, babanın oğlu üstündeki mutlak yetkisine ilişkindir. Yöneticinin vatandaşlarının yaşamları üzerindeki yetkisi olan *imperium*³⁵ da *vitae necisque potestas* kurumundan gelmektedir. Netice itibarıyla Roma düzeni içinde erkek vatandaşlar çıplak hayattan çıkararak hukuksal ve siyasal düzenin öznesi olmak için aynı zamanda mutlak bir öldürme yetkisinin nesnesi de olmak zorundadır.³⁶ Dolayısıyla yaşam; öncelikle site devleti ile siyasal alana dahil edilmiş, sonrasında ise Roma ile siyasal düzen içinde yer almak için iktidar lehine vazgeçilen bir konuma indirgenmiştir.

C. MODERN DÖNEM SONRASI GELİŞMELER

Antik Yunan ve Roma'da durum böyle iken *Agamben*'e göre modern siyaseti tanımlayan ise ne *zoe*'nin siteye ne de *çıplak hayatın* devlet iktidarının hesaplamalarına dahil edilmesidir. Antik dünyada birey siteye katılırken *zoe* (çıplak hayat) *bios*'tan (siyasal yaşamdan) ayrılmaktadır. Bugün ise çıplak hayat devlet düzenine dahil edilmekte, hatta meşruiyetin dünyevi temeli çıplak hayata dayandırılmaktadır. Modern dünyanın sarsılmaz temellerinden biri olan 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde dahi bu düşüncenin izleri kolaylıkla görülebilir. Nitekim bildiride yer alan “insanın özgür ve eşit doğan bir varlık olarak devredilemez haklara sahip olduğu” ifadesi ilgili düşüncüyü yansıtmaktadır. İşte bu kapsamda modern devlet ve liberalleşme süreciyle *zoe* siyasallaştırılmakla kalmamış, aynı zamanda hukukileştirilmiştir.³⁷

Çıplak hayat artık siyasetin hem öznesine hem de nesnesine dair bir unsurdur. Bu noktada gerek devlet iktidarının örgütlendiği gerekse bu iktidardan özgürleşmenin gerçekleştiği mekân, çıplak hayatın ta kendisidir. Modern devletin³⁸ buradaki başarısı ise öteden beri iktidar ile çıplak hayat

31 *Agamben, Kutsal İnsan* (n 9) 9-17.

32 Pater ailesinin (aile reisi) ailesindeki kişiler ve köleleri üzerindeki iktidarı.

33 *Foucault, Cinselliğin Tarihi* (n 8) 99.

34 Roma Hukuku'ndaki yaşam ve ölüm üzerinde hak kavramı için bkz. *Agamben, Kutsal İnsan* (n 9) 108-112.

35 Tüm mülki, askeri, idari, hukuki ve icrai yetkilerin bir sentezi olan mutlak yetki.

36 *Agamben, Kutsal İnsan* (n 9) 108-112.

37 *Agamben, Kutsal İnsan* (n 9) 154-158.

38 Modern devlet ve toplum sözleşmesi düşüncesi üzerine önemli katkıları bulunan Thomas Hobbes da bu ayrımın farkında olacak ki *De Homine* adlı eserinde insanın sadece doğal bir bedenden oluşmadığını, politik bedeninin de bir parçası olduğunu belirtmektedir. İngiliz düşünüre göre birey bu yüzden aynı zamanda hem insan hem yurttaştır. Yani aynı anda biyolojik ve siyasi iki bedene sahiptir. Bu bakımdan düşünür, fizik kuralları ile siyasetin ilkelerini bağdaştırmaya çalışmaktadır. Bkz. *Thomas Hobbes, Man and Citizen* (trans. Charles T. Wood, The Anchor Books 1978) 35. Ayrıca

arasında var olan gizli bağı ortaya çıkarmasıdır. Dolayısıyla Batı siyasetinin temel ikiliği dost-düşman ayrımı değil, çıplak hayat (*zoe*)-siyasal varoluş (*bios*)tur. Keza Agamben'e göre modern demokrasilerin totaliter rejimlere dönme eğilimi de modern devletin en başından beri bu ikilik üzerine inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır.³⁹

Zoe – bios ikiliği aracılığıyla modern siyaset – Nazi rejiminde görüldüğü gibi – çıplak hayattan başka hiçbir değeri tanımayan bir düzeye evrilebilmektedir. Nitekim İtalyan düşünürüne göre Nazi kampları – tarih boyunca görülmüş en mutlak *biyokamplar* olarak – *bios*'un *zoe*'ye indirgendığı mekanlardır.⁴⁰ Dolayısıyla bu gibi mutlak iktidarın söz konusu olduğu durumlarda egemen keyfi olarak *bios*'u *zoe*'ye indirgeme gücüne erişmektedir.⁴¹ Bu kapsamda bireyin modern devlet ile birlikte – hukukun ve siyasal iktidarın karşısında – hem özne hem de nesne konumuna geldiği belirtilmektedir. Ancak bu durum hak ve özgürlükler bakımından büyük bir kazanım olduğu kadar önemli ölçüde bir tehlike de arz etmektedir. Evet, bireyin merkezi iktidara karşı verdiği mücadele sonucu kazandığı hak ve özgürlükler onu hukukun öznesi yapmaktadır. Ancak özneleştirme süreciyle beraber birey, aynı zamanda devlet düzeninin nesnesi haline gelmektedir. Dolayısıyla birey, iktidarı sınırlandırmak isterken ona hayatının her alanına müdahil olabileceği gücünü de bahşetmektedir. Dahası, kaçmak istediği iktidara – istemeden de olsa – hak ve özgürlükleri sınırlandırma, hatta askıya kudreti tanımaktadır.⁴²

İfade etmek gerekir ki *biyopolitika* zamanla yaşamın tümüne nüfuz eden bir yönetim tekniği olmasının yanında ekonomik çıkarların maksimize etme yöntemi olarak da kullanılmaya başlamıştır. Nitekim sanayi devrimi ve endüstriyel devrimin getirdiği ekonomik gelişmelere paralel olarak emek gücü sermaye için hiç olmadığı kadar önemli bir değer haline gelmiştir. Dolayısıyla yaşam sadece siyasetin değil, en fazla kârı elde etmeyi amaçlayan ekonomik süreçlerin de merkezine yerleşmiştir. Bu bakımdan kapitalizm ile *biyopolitik* süreçler ekonomik alanda da tesirini göstermeye başlamıştır.⁴³ Kapitalizm, kendisine gereken uysal bedenleri yaratma gücüne sahip bir *biyoiktidarın* gelişimine ihtiyaç duymaktadır.⁴⁴ Modernizm de siyasallık yerine toplumsallığı önemsemektedir ki bu kapitalizmin işleyişi açısından daha da elverişlidir.

belirtmek gerekir ki Thomas Hobbes'un bu farkındalığı egemen (hükümran) düzeyinde de geçerlidir. İngiliz Orta Çağ siyasetinin önemli kavramlarından biri olan *kralın iki bedeni* teorisi bu yaklaşımı desteklemektedir. Buna göre politik beden egemenliğin temel unsurlarını (sürekli, yanılmaz vb.) taşıırken biyolojik beden ölümlüdür ve insanlığın kusurlarını içerir. Bkz. Abdullah Eryiğit, *Yasa-Üstü İnsan: Platon'dan Agamben'e Yasa ve Hukuk İkileminde İnsan* (Runik 2021) 143.

39 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 15-19.

40 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 204. Bu noktada bir başka İtalyan düşünür Esposito'ya göre Nazi kamplarında gerçekleşen *biosun zoeye* indirgenmesi değildir. Buralarda önce *zoe* tinselleştirilmiş, sonrasında ise tinin biyolojikleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bkz. Roberto Esposito, *Bios, Biopolitics and Philosophy* (trans. Timothy Campbell, University of Minnesota Press 2008) 142.

41 Richard A. Barney ve Helene Scheck, 'Early and Modern Biospheres, Politics, and the Rhetorics of Plague' (2010) 10(2) *Early Modern Cultural Studies* (Rhetorics of Plague, Early and Late) 1,16.

42 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 146.

43 Cengiz Baysoy, Münevver Çelik ve Sinem Özer, 'İtalyan İşçilik Geleneği ve Biyopolitika' iç Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 2*, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri (Notabene 2016) 146.

44 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 11.

Sonuç olarak *biyopolitika* ile yaşamla ilgili siyaset kastedilmektedir. Kavramın *biyo* ön eki, yaşam için iki farklı kelimeye sahip olan Yunanca'dan gelmektedir: *zoe* ve *bios*.⁴⁵ Bu noktada *Foucault biyopolitika* kavramını *zoe* ile *bios* ayırımından ziyade doğurganlık, sağlık, eğitim ve göç gibi olgular üzerinden temellendirmektedir.⁴⁶ *Agamben* ise *zoe/bios* ayırımına istinaden *Foucault*'nun tezinin⁴⁷ düzeltilmesi gerektiğini düşünmektedir.⁴⁸ Nitekim İtalyan düşünürüne göre Antik dünyada birey siteye dahil olurken *zoe* yani çıplak hayat siyasal hayat olan *bios*'tan ayrılmaktadır.⁴⁹ Bu noktada ifade etmek gerekir ki – her ne kadar kavramsal çerçevenin çizilmesi adına konuya ilişkin çeşitli tartışmalara kısaca değinilmişse de – bu bölümün amacı, *biyopolitikanın* çeşitli tarihsel ve çağdaş anlamlarının tarafsız bir açıklamasını veya nesnel bir temsilini sunmak değildir. Bu bakımdan çalışma kapsamında *biyopolitika* – Yunanca sözcük dağarcığına bakılmaksızın – salt biyolojik süreçlerin siyasetin ve iktidarın alanına dahil edilmesi anlamı ile sınırlı olarak ele alınacaktır.

II. YAŞAM ÜZERİNDEKİ İKTİDAR BAĞLAMINDA BİYOPOLİTİKA

A. FUKOYEN BİYOPOLİTİKANIN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1. BİYOPOLİTİKA KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Foucault, *biyopolitika* kavramına ilk olarak 1974 tarihinde Rio de Janeiro'da katılmış olduğu bir seminerde “*Toplumsal Tıbbın Doğuşu*” başlıklı bildirisinde yer vermiştir.⁵⁰ Fransız düşünür burada tıp ile kapitalist toplum arasındaki bağlantı üzerine bir değerlendirmede bulunmuştur.⁵¹ *Foucault* bu kavramsallaştırmanın ardından teorisinin çerçevesini iki kez değiştirmiştir. Söz konusu bildiride Avrupa'da kapitalist toplumun ortaya çıkışı ile *biyopolitika* arasında analitik bir bağlantı kuran *Foucault*, aynı kavramı daha sonra nüfusun yaşamının siyasallaşması üzerinden ele almıştır. Son olarak, neo-liberal yönetsellik çalışması kapsamında bir değerlendirme yapmıştır.⁵² Fransız düşünürün *biyopolitikanın* çerçevesini oluşturma aşamaları genel olarak bu şekildedir.

45 Kristensen (n 4) 8.

46 Tekin (n 24) 32.

47 Aşağıda detaylı olarak izah edeceğimiz üzere *Foucault biyopolitikayı* doğum ve ölüm oranlarını, sağlık düzeylerini, yaşam süresini ve bunları etkileyebilecek tüm koşulları devlet iktidarının alanına dahil edilme süreci üzerinden ele almaktadır. Bkz. *Foucault, Cinselliğin Tarihi* (n 8) 103-105.

48 *Agamben*'e göre *Foucault* sadece bireylerin – eski dünyadan modern dünyaya geçiş sürecinde – kendilerini özneleştirirken dışsal bir denetimin gücüne tabi olmak zorunda kalmaları nedeniyle aynı zamanda nesneleştirildiği süreci izlemekle yetinmektedir. Oysa bireylerin – hukukun bir öznesi olarak merkezi iktidara karşı giriştikleri mücadele sayesinde – kazandığı hak ve özgürlükler, üstü örtülü ancak giderek kuvvetli bir şekilde onları aynı zamanda devlet düzeninin bir nesnesi yapmaktadır. Dolayısıyla bu süreç insanları aslında kaçıp kurtulmak istedikleri egemen iktidar için yeni ve çok daha korkunç bir alan yaratmaktadır. İtalyan düşünürüne göre biyolojik hayatın ve gereksinimlerin siyasal alan için belirleyici hale gelmesi XXI. yüzyıl demokrasilerinin çabucak totaliter devletlere, totaliter devletlerin de hiçbir kesinti yaşamadan demokrasilere dönüşebilmesine imkân tanımaktadır. Zira bu dönemde biyopolitika gözetim ve denetim teknikleri ile – çıplak hayatın siyasal alana dahil edilmesinin bir adım ötesine geçerek – hayatın kendisini şekillendirmek için en uygun örgütlenme biçimi olarak öne çıkmaktadır. Bkz. *Agamben, Kutsal İnsan* (n 9) 144-146.

49 *Agamben, Kutsal İnsan* (n 9) 154.

50 Utku Özmkas, ‘Biyopolitika: İktidar ve Direniş, Foucault, Agamben, Hardt-Negri’ (2. Baskı, İletişim 2019) 118.

51 Kim Su Rasmussen, ‘Foucault’s Genealogy of Racism’ (2011) 28 Sage: Theory, Culture, and Society 34, 36.

52 Hazel Marie M. Vitales, ‘Foucault and Beyond: From Sovereignty Power to Contemporary Biopolitics’ (2020) 9 Mabini

Kavramın gelişimini iktidarın salgın hastalıkları bir mutlaklaşma aracı olarak kullanıp kullanmadığı açısından irdelediğimizde ilk aşamada *biyopolitikanın* birey, toplum ve devletin dönüşümüne paralel olarak incelendiğini görmekteyiz. Nitekim Fransız düşünürü göre tıp XVIII. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş toplumun her alanına sirayet etmeye başlamıştır. Öyle ki bu yüzyıldan itibaren şehrin su kaynaklarının, havasının ve hatta kanalizasyonunun tıbbi alana dahil edilmesi, bu genişlemeyi en somut biçimde ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda dikkat çekici olan ise *tıbbi otoritenin* güçlendikçe iktidarın elinde önemli bir müdahale aracı haline gelmesidir. İşte *Foucault*'ya göre XX. yüzyılda normal ve anormalin tıbbi normlar üzerinden tespit edilerek toplum üzerinde bir *normalleştirme* girişiminin başlaması bu sürece denk düşmektedir.⁵³ Dolayısıyla *Fukoyen normalleştirme* çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Ancak söz konusu kavramın anlaşılabilirliği için evvela iktidarın ve toplumun *biyopolitika* tarihini – *Fukoyen* tabirle *biyotarihini* – ele almak gerekmektedir. Bu noktada altını çizmek gerekir ki *Fukoyen biyotarih* salgınlar tarihinden ibaret değildir. Yukarıda da ifade edildiği üzere *Foucault biyopolitika* içerisinde doğurganlık, sağlık, hırsızlık, şehir planlaması ve katlık gibi birçok farklı olguyu değerlendirmektedir.

2. GENEL OLARAK BİYOTARİHİ GELİŞMELER

1976 tarihine gelindiğinde *Foucault*, *biyopolitika* ve *biyoiktidar* olarak adlandırdığı yeni bir iktidar teknolojisinden söz etmektedir.⁵⁴ *Biyolojik olanın devletleştirilmesi* olarak tanımlanan bu süreç, yaşam ve ölüm üzerinde mutlak bir hak talep eden klasik hükümlerlik teorisinde⁵⁵ bir sapmaya yol açmaktadır.⁵⁶ Yukarıda da değinildiği üzere, Batı Avrupada Antik Roma'dan itibaren hükümdarın uyruğunun yaşamı üzerinde hakka sahip olduğu düşüncesi egemendir. Ancak zamanla bu fikir yumuşatılarak mutlak ve koşulsuz değil, devletin bekasının tehlikede olduğu durumlarda başvurulabilen istisnai bir hak olarak ele alınmıştır. Örneğin bu kapsamda hükümdar uyruklarından devletin savunması için yaşamlarını ortaya koymasını talep edebilmektedir. Bu anlamda hükümdar uyruklarının yaşamları üzerinde – dolaylı bir şekilde de olsa – hak sahibidir ve bu hakkın simgesi kılıçtır.⁵⁷ Bu gelişmelere paralel olarak XVII. yüzyıla gelindiğinde insanların yaşamlarını korumak için bir araya gelerek toplum sözleşmesi oluşturdukları, böylece tüm haklarını bir egemene devrettikleri fikri ortaya atılmış ve yaşamın korunması için gerçekleştirilen bu devirde yaşam hakkı istisna

Review 161,167.

53 Emre Koyuncu, 'Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuş' iç Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 2, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Notabene 2016) 23-27.

54 Koyuncu (n 53) 39.

55 Bu noktada ifade etmek gerekir ki feodal düzen sonrası ortaya çıkan modern devlet düşüncesinden itibaren yaşam ve ölüm üzerindeki bu mutlak anlayış değişmeye başlamıştır. Nitekim mutlak egemenlik düşüncesinin en önemli savunucularından biri olan Thomas Hobbes'da dahi yaşam hakkı iktidara devredilmemiştir. Zira Hobbes'a göre devlet bireyin canını koruması için vardır. Hatta bu kapsamda kişinin yaşamını korumamak üzerine yaptığı ahitler geçersizdir. Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan* (çev. Selim Lim, 6. Bası, YKY 2007) 104.

56 Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir* (çev. Şehsuvar Aktaş, YKY 2002) 246-247.

57 Foucault, *Cinselliğin Tarihi* (n 8) 99-100.

tutulmuştur.⁵⁸ Böylece toprağın hükümranı, disipline edilen mekanın mimarına dönüşmüştür. Söz konusu düşünceye göre sözleşmeye dahil olan herkes davranışlarını yasaya uydurmalıdır.⁵⁹

XVIII. yüzyıla gelindiğinde halen bireyin bedeni üzerine odaklanmış disiplinci ve düzenleyici bir iktidar bulunmaktadır. Bu iktidar bireyleri okul ve ordu gibi idari kurumlarla sürekli olarak gözetlemekte, denetlemekte, eğitmekte ve kullanmaktadır. Bireyin itaatkarlığına koşut olarak yararlılığını da hedefleyen ve insan bedenine yönelen bu disiplin tekniği *Fukoyen* tabirle *anatomopolitikadır*.⁶⁰ Bedenin *anatomopolitikası* altında insan adeta bir makine gibi değerlendirilmektedir.⁶¹ Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren⁶² aslında disiplinci tekniği dışlamayan, hatta kimi zaman onu kullanan yeni bir iktidar teknolojisi ortaya çıkmıştır. Sanayi çağının getirdiği ekonomik ve siyasal ihtiyaçlara paralel olarak doğan bu yeni teknik – bedenle ilgilenen disiplinci iktidarın aksine – insanların yaşamlarına odaklanmaktadır. Artık iktidar, bireyi terbiye etme hedefinden çok daha fazlasına, yaşamın her alanına sızma kapasitesine sahiptir.⁶³

Karantina gibi fiziki tedbirlerle bedeni terbiye etmek yerine, yaşam süresi, sağlık düzeyi, doğum ve oranları gibi biyolojik faktörlere yönelen ve bu hususta bir dizi müdahale tekniği geliştiren bu yeni iktidar teknolojisini *Foucault, nüfusun biyopolitikası* olarak isimlendirmektedir. İktidar tek tek bedenlerle ilgilenmek yerine nüfusun tamamına yoğunlaşmaktadır. Böylece varlığı yaşatmak ve öldürmek üzerinden somutlaşan eski tip yönetim biçiminin yerini, yaşamı yavaş yavaş kuşatan bu yeni bir iktidar teknolojisi almıştır.⁶⁴ *Foucault* bedenlerle ilgilenen, sürekli olarak onları denetleyen ve gözetleyen, bu yönüyle fiziksel tedbirlere dayalı eski tip – yani disiplinci – iktidarı *anatomopolitika* kavramı üzerinden açıklarken, doğum ve ölüm gibi doğal fenomenler yani insan türünün biyolojisi üzerinden ele aldığı iktidar biçimini ise *biyopolitika* terimi kapsamında değerlendirmektedir.⁶⁵

Bu doğrultuda insan, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yavaş yavaş siyasal bir hayvan olmaktan çıkarak yaşamı üzerinde siyasetin pay ve rey sahibi olduğu biyolojik bir varlığa dönüşmüştür. Yukarıda da izah ettiğimiz üzere, *Aristoteles* insanı *siyasal bir hayvan* olarak tanımlarken *bios* yerine *zoe* terimini kullanmayı tercih etmiştir. Keza siyasal hayvanın hayatının – yani *zoe*'nin – *bios* olarak nitelendirilebilmesi için toplumsal yaşama, dolayısıyla da hukuki düzene dahil olması gerekmektedir. Bu meyanda *zoe/bios* ayrımı bireyin bedenlen kendisi olsa da işlevsel olarak farklı bir mahiyette olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan XX. yüzyıldan itibaren ayırım iyice derinleşmiş, biyolojik

58 Foucault, *Toplumun Savunmak Gerekir* (n 56) 247.

59 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 27-43.

60 Foucault, *Cinselliğin Tarihi* (n 8) 103.

61 Umut Koloş, *Foucault, İktidar ve Hukuk, Modern Hukukun Soybilimi* (2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016) 268.

62 Foucault her ne kadar biyopolitik tedbirlerin kökenini feodal döneme kadar götürüyor olsa da biyopolitikayı büyük ölçüde modern devletin gelişim sürecine paralel ele almaktadır. Ancak Giorgio Agamben ve Blandine Kriegel gibi düşünürler biyopolitikanın tarihini çok daha erken tarihlere kadar götürmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 15; Blandine Kriegel, *The State and the Rule of Law* (trans. Marc A. LePain ve Jeffrey C. Cohen, Princeton University Press 1995) 150.

63 Foucault, *Toplumun Savunmak Gerekir* (n 56) 247-255.

64 Foucault, *Cinselliğin Tarihi* (n 8) 103.

65 Ferhat Taylan, 'Önsöz' *Güvenlik Toprak Nüfus* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 19-21.

hayat her geçen gün daha çok bir hukuk kuralına, insan ise *biyosiyasal bir bedene* indirgenmiştir. Bu durum iktidarın kişiye – kendi totaliter amaçları uğruna – hak ve özgürlükler tanıdığını ya da en azından siyasal emelleri için bunları gözden çıkarabileceğini göstermektedir. Öyle ki siyasallığın temelinde yatan bu ayırım aynı zamanda yasanın dışında kalanların ya da – istisnai durumlarda – çıkarılanların çıplak hayata geri döndürüldüğü anlamına gelmektedir. Zira bu kişiler bundan böyle hukuk düzeninin koruması altında değildir.⁶⁶

İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin toplama kamplarına gönderilirken vatandaşlıktan çıkarılması buna bir örnektir. Nitekim hukuki korumadan yoksun kalan bu kişilerin öldürülmesinin yasal olarak suç teşkil etmediği düşünülmüştür. Denilebilir ki Nazi toplama kampları hukuk düzeni içindeki *çıplak hayatı* temsil etmektedir.⁶⁷ Günümüzde ise devletler olağanüstü hâl tedbirlerine başvurarak olağan hukuk düzeninin dışına çıkmayı bir alışkanlık haline getirmektedir. İşte modern demokrasilerin günbegün totaliter devlete doğru kayışının ve günümüz siyasetinin çoğu kez hayattan başka bir değer tanımayışının ardında bu çıkmaz yatmaktadır.⁶⁸

B. KAMU HUKUKUNDA BİYOPOLİTİK DÖNÜŞÜMLER

1. İKTİDAR, TOPLUM VE DEVLET

Foucault'nun tarih boyunca iktidar, toplum ve devlet nezdinde yaşandığını belirttiği dönüşümleri üç tür iktidar mekanizması üzerinden açıklamaktadır. Bunlardan ilki – özellikle modern devlet öncesinde görülen – yasa koyan ve bunu çiğneyenleri cezalandıran, ikincisi – modern devlet ile birlikte kurumsallaşan – gözetim ve ıslah teknikleri ile disipline eden, üçüncüsü ise *Foucault'nun* güvenlik mekanizmaları olarak adlandırdığı ve yaşamı bir maliyet hesabına dahil eden disiplindir. Bu noktada – yukarıda ifade ettiğimiz sıralamayla – cüzzam, veba ve çiçek salgınlarına denk düşüyor gibi görünen bu üç sistemin – ağırlık herhangi birinde olmak üzere – bir arada çalışabileceği unutulmamalıdır. Öyleyse bunlar aslında birbirini takip eden yahut ortadan kaldıran mekanizmalar değildir.⁶⁹

Yine de tüm bu mekanizmalar önemli farklılıklar içermektedir. Nitekim yukarıda da izah edildiği üzere önce – feodal dönem – sözlü ve yazılı *yasa toplumunun* – kral devlet ile özdeşleşen – sonra üzerinde merkezi bir otorite bulunan *disiplin toplumunun* ve nihayet – iktisadi gerekçelerle – *nüfusun* önem kazandığı bir süreç yaşanmıştır. Dolayısıyla bu süreç içinde sadece iktidarın öznesi değil, yöneldiği nesne de değişmiştir. Keza hükümlerliliğin esas olduğu *yasa toplumunda* – insan toprağa bağlı görüldüğü için – iktidar belirli bir toprağın üzerindedir. Ancak *disiplin toplumunda* iktidar tek

66 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 221-222.

67 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 159-162.

68 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 19.

69 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 3-9.

tek bireylerin bedenleri ile ilişkilidir. *Biyopolitikada* ise iktidar *nüfusun bütünü* üstünde geçerlidir.⁷⁰ Bu bakımdan artık insan bedeninin *anatopolitiği* değil insan türünün *biyopolitiği* söz konusudur.⁷¹

Yukarıda sayılan ilk iktidar mekanizması feodal topraklarda doğmuş olan ve – yazılı ve sözlü – *yasa toplumu*na denk gelen *adalet devletinde* ortaya çıkmıştır. Nitekim feodal dönem merkezi otoritenin bulunmadığı ve hukukun kurumsallaşmadığı bir aşamadır. İkincisi ise XV. ve XVI. yüzyıllarda *disiplin toplumu* içinde gelişen ve – feodal devletin aksine – sınırları belirli bir *idari devlette* doğan bir modeldir. Modern devletin öncülü olarak kral devletlerin geliştirdiği bu aralıkta hükümdarlar içte ve dışta otoritelerini arttırmak için sürekli bir orduya, iktisaden güçlü olmak için ise merkantilist ekonomiye ihtiyaç duyulmuştur.⁷² Keza bu çağlar iktisadi alanda geçimlik ekonomiden kâra dayalı yeni bir modele geçişin yaşandığı dönemlere denk düşmektedir.⁷³

Ancak her ne kadar bu süreçte iktidar tipi yavaş yavaş değişiyor olsa da *yasa toplumu* bir anda sona ermemiş ya da yerini *disiplin toplumu*na bırakmamıştır. Aynı şekilde üçüncü iktidar mekanizmasını teşkil eden *nüfusun yönetimi* de diğer iki modelin ikamesi değildir. Zira nüfusun yönetiminde ekonomik gerekçelerle nüfus üzerinde yoğunlaşmakta ve kontrol güvenlik düzenekleri vasıtasıyla sağlanmaktadır, lakin bu yasanın ya da disiplin tekniklerinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Foucault'nun *yönetimsel idare* olarak tanımladığı bu iktidar teknolojisinin temel hedefi nüfustur ve işleyiş güvenlik düzenekleri üzerinden sağlanmaktadır. *Biyopolitika* bağlamı ile bu modele *yönetimsellik (governmentality)* adını verilmektedir.⁷⁴ Bu, normalleştirici olan ve şiddeti doğrudan kullanmayan yeni bir iktidar tipidir.⁷⁵

Foucault'ya göre *biyopolitika* bağlamında sadece devlet, toplum ve iktidarda değil; normatiflik⁷⁶ düzeyinde de bir farklılaşma yaşanmıştır. Bu değişim, üretimin maksimize edilmesini hedefleyen yeni iktidar tekniklerinin anlaşılması için oldukça önemlidir. Zira bu kapsamda anormal görülenin dışlanması yerine normalleştirilmesini hedefleyen yeni bir yönetim tarzı benimsenecektir.⁷⁷ Ancak bu süreci anlamak için evvela *Fukoyen biyotarih* süreci incelenmelidir. Bu sürecinin ilk aşamasını oluşturan *yasa toplumunda* kanun olumsuz kodlamaktadır. *Disiplin toplumu* ise gerçeğin tamamlayıcısı olarak çalışmakta ve bu sistemde topluma her an ne yapması gerektiği buyurulmaktadır.⁷⁸ Normal olan/olmayan sürekli belirlenmekte ve toplum disiplin yaptırımları

70 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 12.

71 Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir* (n 56) 248.

72 Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, *Collège de France Dersleri 1978-1979* (çev. Alican Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2015) 37-41.

73 Nihat Bulut, *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi* (Seçkin 2003) 80-82.

74 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 97-98.

75 Tuğaç (n 5) 39.

76 Foucault norm ve normalleştirmeye dair bu sorunu Deliliğin Tarihi'ni yazarken tez danışmanı Georges Canguilhem'den miras almıştır. Bkz. Taylan (n 65) 16.

77 Micheal Foucault, *Abnormal, Lectures at The Collège de France 1974-1975* (trans. Graham Burchell, Verso 2003, 48-50.

78 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 43-46.

kanalı ile yönetilmektedir.⁷⁹ Bu iktidar tipi toplumu sürekli düzene sokmakta, denetlemekte, gözetlemekte, değerlendirmektedir.⁸⁰

Bu doğrultuda *disiplin toplumunda* önce bir norm belirlenmekte ve insanların hareketi bu kurala uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır. Dolayısıyla normal, norm üzerinden belirlenmektedir. *Foucault* disiplin teknikleri vasıtasıyla normalin norm üzerinden belirlendiği bu süreci *normlama* olarak isimlendirmektedir. Ancak çiçek salgını sonrası ortaya çıkan aşılama modelinde süreç bunun tam tersine işlemiştir. Zira bu kapsamda istatistiki çalışmalarla bir normallik eğrisi belirlenmiş, eğrinin dışında kalanlar ise bir maliyet hesabına dahil edilerek tedbir alınmıştır. Dolayısıyla burada normdan normale değil, normalden norma gidilmiştir. Yani yasanın bir sosyal mühendislik aracı şeklinde kullanılarak olması gerekeni olan haline getirmeyi amaçladığı dönemden, istatistiki olarak mevcut olanın hukuken olması gerekene dönüştürüldüğü aşamaya geçilmiştir. Öte yandan buna göre kronik hastalıklar, yaşlılar ya da herhangi bir sebeple işgücüne katılamayacağı düşünülenler gözden çıkarılabilmektedir. *Foucault*'ya göre bu bir *normlama* değil, *normalleştirme* sürecidir.⁸¹

Bu bağlamda *Foucault*, kamu hukukunun ağırlık merkezinin kaydığı görüşündedir. Öncelikle XVII. ve XVIII. yüzyılın temel meselelerinin – iktidarın temelini ya da meşruiyet koşullarının neler olduğu gibi – yanına XVIII. yüzyıldan itibaren iktidarın sınırlanması düşüncesinin eklendiğini belirtmektedir. Bu minvalde her bireyin iktidar karşısında bazı haklara sahip olduğu düşüncesi gelişmiştir. Üstelik bu haklardan bazılarında bireyin bizzat kendisi dahi feragat edememektedir. Öte yandan bu hukuki gelişmelerin yanında yönetim pratiğinde de önemli değişimler yaşanmıştır. Nitekim iktisadi düşüncedeki yeniliklere paralel olarak yönetimin yetki alanının sınırı sadece hukukla değil faydayla da çizilmeye başlanmıştır. Böylece devletin her eyleminin bir maliyet analizine dahil edilmesi düşüncesi yerleşmiştir. Dolayısıyla artık sadece kendisine dayanan, halkını ve kuvvetini öne koyan iktidar anlayışı terk edilmiştir. Yeni iktidar modeli bireysel ve müşterek çıkarları aynı anda gözetmelidir. Hem toplumsal fayda hem ekonomik kâr göz önüne alınmalıdır. Bu, serbest piyasa dengesi ve kamusal güç arasında oynanan karmaşık bir oyundur.⁸²

2. HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIRLANMASI VE SINIRLAMANIN MALİYETİ

Biyopolitika kral devlet ile kurumsallaşmaya başlayan disiplinci teknik gibi bireyselleştirici değildir, aksine yığınlaştırıcı bir politika izlemektedir. Bu yeni iktidar teknolojisinin odağı nüfustur. Bu sebeple artık ölümcül salgınlara değil, üretimin azalmasına yol açarak ekonomik kayıplara neden olan hastalıklara yoğunlaşmaktadır. *Biyoiktidar* – yaşam ve ölüm üzerinde karar verme yetkisi ile donatılmış egemenlik modelinin aksine – nüfusun üretkenliğine dolayısıyla da sağlığına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda üretkenliği artırmak için nüfus artışının yanı sıra ölüm/doğum oranları, ortalama yaşam süresi gibi hususlar da bu yeni iktidar tipinin temel kaygıları arasında yer

79 Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk* (çev. Abdullah Yılmaz, 5. Bası, Ayrıntı 2003) 47.

80 Foucault, *Cinselliğin Tarihi* (n 8) 106.

81 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 51-57.

82 Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (72) 37-41.

almaktadır.⁸³ *Biyopolitika* kapitalizm için vazgeçilmez olan emeği maksimize edebilmek uğruna bedeni mümkün olan en verimli ve uzun şekilde kullanmak istemektedir. Bu bakımdan *biyopolitika* kapitalizm için vazgeçilmez bir konumdur.⁸⁴

Öyle ki Agamben'e göre ekonomik düzenin ihtiyaç duyduğu uysal bedenleri sağlayamayan eski tip disiplinci iktidarın yerini alan bu yeni iktidar biçiminin sağladığı disiplinci teknikler olmadan kapitalizmin zaferi mümkün olmayacaktır.⁸⁵ Buna karşın yeniden hatırlatmak gerekir ki nüfusun önemi kapitalizm ile fark edilen yeni bir olgu değildir. Nitekim *merkantilist* ve *kameralist* düşüncede⁸⁶ de nüfusun artışı ve kontrolü oldukça önemlidir. Bu nedenle de – yukarıda da izah edilen – bir dizi disiplinci tedbire başvurulmuştur. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren – başta *birakınız yapsınlar* ilkesini benimseyen *fizyokrasi* olmak üzere – ekonomi alanındaki gelişmeler nedeniyle nüfus – sadece hükümdarın tebaası olarak görülen – basit bir topluluk olmaktan çıkmıştır. Bir yandan nüfusun davranışları, alışkanlıkları, talepleri göz önüne alınmış; diğer yandan ise kanaatlerine müdahale edilmeye çalışılmıştır.⁸⁷

Bundan böyle popülasyon sadece iktidar tarafından baskı altına alınacak bir nesne değil, aynı zamanda kapitalizm tarafından kuşatılan bir kaynaktır. Öyle ki XIII ve XVIII. yüzyıllar arasındaki cüzzam ve veba salgınlarında hasta kişiler önce toplumdan dışlanmış, sonrasında ise toplum içine kapatılarak dönüştürülmeye çalışılmıştır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren çiçek hastalığı ve aşı pratiği göz önüne alındığında iktidarın kişilerin özgürlük alanına müdahale etmektense nüfusu yönetmeyi tercih ettiği görülmektedir.⁸⁸ Bu noktada ifade etmek gerekir ki bu süreç aynı zamanda siyasal bakımdan liberalleşme, iktisadi bakımdan liberalleşmenin yanında kapitalizmin de geliştiği döneme denk düşmektedir. Keza nüfusun sosyal kontrolü kapitalizm için de olmazsa olmazdır. Öte yandan kapitalizm için hayati bir mesele olan nüfusun kontrolü, sadece ideoloji ile sağlanamamış, insanların bedenleri üzerinde de bir denetim gerçekleştirilmesi gerekmiştir. Bu meyanda da insan bedeni ve sağlığı kapitalist toplumda olabildiğince öncelenmiştir. Böylece insan bedeni *biyopolitik* bir gerçeklik olarak konumlandırılmış; tıp, bir strateji haline getirilmiştir.⁸⁹ Ayrıca hatırlatmak gerekir ki *Foucault yönetimsellik* ile birlikte liberalizmi *biyopolitiğin* genel çerçevesine oturtmaktadır.⁹⁰ Bu bağlamda iktidarı devlet kuramı çerçevesinde ele alarak liberal devlet, toplum ve birey arasındaki *biyopolitik* ilişkileri hesaba katmaktadır. Bu da bizi, iktidarın biyolojik varlıklar üzerindeki normatif

83 Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir* (n 56) 248.

84 Foucault, *Cinselliğin Tarihi* (n 8) 103.

85 Agamben, *Kutsal İnsan* (n 9) 11.

86 Merkantilist ve bunun Alman coğrafyasında karşılığı olan da kameralist düşüncede toplum ile devletin refahı bir tutulmaktadır. Bu kapsamda güçlü devleti temel alan bunun için ihracatın artırılıp ithalatın sınırlandırılması gerektiğini savunun merkantilist düşüncede üretimin artırılması esastır. Bunun için de kalabalık ve sağlıklı bir nüfusa ihtiyaç duyulmaktadır. Bkz. George Rosen, *A History of Public Health* (Revised Expanded Edition, Johns Hopkins University Press 2015) 55-59.

87 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 63-67.

88 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 11.

89 Koç (n 2) 195.

90 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 341.

kontrol yeteneğinin – yaşamın siyasete eklenmesi olarak tasarlanan *biyopolitika* vasıtasıyla – artırılıp artırılmadığı sorusuna götürmektedir.⁹¹

Kapitalist sistem içinde özgürlük, hukuk dışında bir de maliyet hesabına dahil edilmektedir. Burada hukuk öznesi ile çıkar nesnesi arasında hem bir özdeşlik hem de çatışma söz konusudur. Bu bağlamda liberal devlet altında hukuken özgürleşen vatandaşlar aynı zamanda iktisaden iktidarı besleyen nesnelere haline dönüşmektedir.⁹² Bireysel ve kolektif çıkarlar arasında bir denge oluşturulması gerekmektedir. Örneğin işçilere tanınan hak ve özgürlüklerin üretim için tehlike arz etmemesi icap etmektedir. *Foucault*'nun liberalizme özgü iktidar ekonomisi adını verdiği bu durum, piyasa ile bireyler arasında bir özgürlük-güvenlik dengesi barındırmaktadır. Aslına bakılırsa – yukarıdaki *biyotarih* süreci içerisinde ifade ettiğimiz – *yasa toplumunda* da hükümdarı tebaasını korumaya zorlayan çeşitli hukuki ve ekonomik ilişkiler ağı mevcuttur. Ancak bu daha çok dışarıya yönelik bir korumadır. Öyle ki bu düşünceye göre hükümdar tebaasını dış düşmanlardan da korumalıdır. Liberalizmin sunduğu koruma ise esas olarak bizzat iktidarın kendisine yöneliktir. Lakin bunu gerçekleştirirken devreye soktuğu güvenlik mekanizmaları aynı zamanda korumaya yöneldiği hak ve özgürlüklerin varlığını anlamsız hale getirebilmektedir.⁹³ İşte bu noktada salgın hastalıklara karşı alınan tedbirler, iktidarı pekiştiren bu süreci en sarıh yönüyle ortaya koymaktadır. Böylece iktidarın *biyopolitika* ile gizlenen saklı çekirdeği – çıplak hayatın siyasi ve hukuki alana dahil edilmesi – açığa çıkarılacaktır.

III. SALGIN HASTALIKLAR KAPSAMINDA FUKOYEN BİYOPOLİTİKA

Foucault ortaya koyduğu *biyopolitika* tezi ile politik süreç ve yapıları biyolojik belirleyiciler üzerinden değerlendirmiştir. Bunu gerçekleştirirken de tarihsel süreçte biyolojik yaşamın siyasetin merkezine nasıl yerleştiğini analiz etmiştir. Ayrıca egemenlik kavramını yeniden formüle etme çabasına girişmiştir. Bu perspektiften *biyoiktidar* terimi egemenliğin modern yorumlarından biri haline gelmiştir. Ancak yukarıda detaylı olarak ifade ettiğimiz üzere *Foucault*'nun *biyopolitikaya* biçtiği anlam bunlardan ibaret değildir. Bu nedenle çalışma kapsamında kavramın sınırlarının çizilmesi gerekmektedir. Nitekim çalışmada *biyopolitika* sadece egemen gücü yeniden ifade eden siyasi bağlamıyla ele alınacaktır.⁹⁴ Keza çalışmanın amacı, siyasal iktidarın salgın hastalıklar karşısındaki değişimini analiz etmektir. Bu kapsamda *biyopolitika* sadece dört büyük salgın özelinde incelenecektir: Cüzzam, veba, çiçek ve Covid-19.

91 Barney ve Scheck (n 41) 16.

92 Koç (n 2) 197.

93 Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (72) 56.

94 Lemke (n1) 33-34.

Foucault da çalışmalarında, Covid-19 hariç,⁹⁵ bu sıralamayı takip ederek işe cüzzamları dışlayan model ile veba kurbanlarını içeri kapatan sistemi karşılaştırmakla başlamıştır.⁹⁶ Bu doğrultuda evvela *Orta Çağ* boyunca cüzzamlı olan ile olmayanı ayıran yasalara, nizamnamelere ve dini ritüellere değinmiştir. Bu *Fukoyen* bağlamda *yasa toplumuna* denk düşmektedir. Sonrasında ise *Geç Orta Çağ*'dan itibaren şehirleri dışarı kapayan; şehrin içindekilerin ise ne zaman, nasıl, hangi saatte evlerinden çıkabileceklerini düzenleyen; hane içinde yapacaklarına dahi karışan, hatta bunun için hastanın bulunduğu her evi takip etmek üzere nöbetçi görevlendiren nizamnameleri etüt etmiştir. Belirtmek gerekir ki *Foucault*'ya göre – yasa toplumunda sadece olumsuz kodlayan normatif sistemin aksine – veba salgınına ilişkin bu hukuki araçlar *disiplinci* bir sistemin ürünüdür. Bu konudaki son örnek ise XVIII. yüzyıl çiçek salgını sonucu ortaya çıkan aşılama pratikleridir. Bu yüzyıldan itibaren cüzzam gibi toplumdan dışlama yahut veba gibi toplumu içeri kapatmak gibi yöntemler yavaş yavaş terk edilmiş, böylece – topluma belirli bir disiplini dayatmak yerine – çeşitli güvenlik mekanizmalarının işletildiği döneme girilmiştir. Tekrar etmek gerekir ki birbirinden ayrı ya da birbirinin devamı olarak bir yasa, disiplin yahut güvenlik mekanizmaları çağı yaşanmamıştır. Bununla birlikte tarih boyunca her birinin ağır bastığı dönemler mutlaka olmuştur.⁹⁷

Yukarıda sayılan salgınlardan cüzzam ele alındığında *Orta Çağ*'da bu hastalığa yakalananların Tanrı tarafından cezalandırıldığının düşünüldüğü, bu yüzden hastalananların sadece fiziken değil ahlaken de dışlandığı görülmektedir.⁹⁸ Bu minvalde cüzzamlı hastaların toplumdan atılması katı bir bölünmeyi ve sosyal mesafeyi içermiştir. Nitekim cüzzamlılar feodal şehrin duvarlarının ötesine atılmış, böylece birbirine yabancı iki kitle oluşturulmuştur. Öte yandan hastaların bu şekilde toplumdan dışlanması onları sadece sosyal değil, hukuki ve siyasal alanın da dışına çıkarmıştır. Böylece cüzzamlılar hem hukukun hem de toplumun karşısında yaşayan ölümler haline gelmiştir. Öyle ki cüzzamlı ilan edilen kişiler şehrin dışına atılırken hukuken öldükleri kabul edilmekle kalmamış, bir de bu kişiler için cenaze törenleri düzenlenmiştir. Üstelik toplumun bir kesimini marjinalleştiren bu yöntemler sadece cüzzamlılara değil, toplum tarafından istenmeyen – dilenci, serseri, aylak gibi – tüm kesimlere karşı bir araç olarak kullanılmıştır.⁹⁹ Diğer taraftan cüzzamlılar için şehirlerin dışına inşa edilen yapılar, salgın sona erdikten yüzyıllar sonra dahi kullanılmaya devam etmiştir. Bu kapsamda toplumun ıslaha muhtaç olduğu düşünülen kesimi – başta iktisaden veya ahlaken düşkün olduğu kabul edilenler – bu yapılarda kalmaya zorlanmıştır. Bu kişiler, cüzzamlı muamelesi görererek toplumdan dışlanmıştır.¹⁰⁰

Bununla birlikte toplumu hasta olandan arındırmak için hastanın toplumdan çıkarılmasına dayanan bu model, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır.

95 Aslına bakılırsa Fransız düşünür iktidar çözümlemesini sadece salgın hastalıklar üzerinden almamıştır. Zira salgınların yanında olgusal olarak hırsızlık, şehir planlaması ve hatta kıtlık üzerinden de bu tür çözümleri gerçekleştirmektedir. Ancak çalışma kapsamında sadece salgın hastalıklara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Bununla birlikte Foucault hayatını 1984 yılında kaybettiği Covid-19 salgınına incelemesi mümkün olmamıştır. Nitekim çalışma bağlamında da Foucault'nun izi sürülerek bu eksikliğin giderilmesi hedeflenmektedir.

96 Arnold I. Davidson, *Intro* Abnormal (Verso 2003) 20.

97 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 9-11.

98 Michel Foucault, *Kliniğin Doğuşu-Tıbbi Algının Arkeolojisi* (çev. Şule Ünsaldı, 3. Bası, Epos 2014) 218.

99 Foucault, *Abnormal* (n 77) 43-44.

100 Michel Foucault, *Deliliğin Tarihi* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. Bası, İmge 2006) 28.

Aslına bakılırsa dışlama modelinin yerini alacak olan yeni kontrol mekanizması da oldukça eski bir yöntemdir. Yine de veba salgınlarından sonra ağırlık bu yeni sosyal kontrol aracına verilmiştir. Bu kapsamda şehirler dışarı kapatılmış ve bölümlere ayrılmıştır. Bu noktada ifade etmek gerekir ki veba kurbanlarının içeri kapatılması şeklindeki bu yeni model, kendini en iyi karantina tedbirinde göstermektedir.¹⁰¹ Bu kapsamda evvela mekânsal bir çerçeveleme gerçekleştirilerek şehre giriş çıkışlar yasaklanmıştır. Mahalleler her biri farklı görevlilerin emrinde olacak şekilde bölünmüş, giriş çıkışlar kontrol altına alınmıştır. Hatta vebalıların bulunduğu haneler dışarıdan kilitlenmiş ve tüm gün boyunca gözetim altında tutulmuştur.¹⁰²

Dolayısıyla belirsiz bir bölgeye itilen cüzzamlıların aksine vebalıları için şehrin içinde incelik ve ayrıntılı olarak belirlenmiş bir mekân tasarlanmıştır. *Cüzzam* salgınları, sınırları belirgin olmayan bir iktidar tipinin söz konusu olduğu feodal dönemde gerçekleşmiştir. *Kara Veba* ise mutlak iktidarın hâkim olduğu bir çağda patlak vermiştir. Dolayısıyla alınan önlemler ile dönemin yaygın siyasi anlayışı tutarlıdır. Bu dönemde ayrıca merkezi otorite tarafından kurumsal bir *sıhhi politika* da geliştirilmeye başlamıştır. Nitekim cüzzamlılar sadece toplumdan dışlanırken veba salgını sırasında şehirler dört parçaya bölünmüş, her mahalleye müfettişler atanmış, her sokağa gözetçiler konulmuştur. Bu doğrultuda sürekli olarak bir teftiş ve gözetim¹⁰³ sağlanmıştır. Vebalı evler nöbetçiler tarafından denetim altında tutulmuş, giriş çıkış yasaklanmıştır. Hanenin ihtiyaçlarına yönelik alışverişler bu nöbetçiler tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁴ Hasta olmayanlar ise evlerine erzak yığmak zorunda kalmış, günlük alışverişler kanca ve sepet gibi yardımcı araçlarla teması en aza indirecek şekilde yapılmıştır. Öte yandan karantinaya alınan evler, havasının temizlenmesi gerektiği düşüncesi ile, – hane halkı birkaç saatliğine belirli bir bölgede tutularak – baştan aşağı temizlenmiş ve çeşitli kokular ile hastalıktan arındırılmaya çalışılmıştır.¹⁰⁵

Vebaya karşı işletilen mekanizma bireylerin sabit bir yere kapatıldığı, tüm hareketlerinin denetlendiği, her şeyin kayıt altına alındığı bir modeldir. Bu kapsamda merkez ve yerel idareler birbirine bağlanmıştır. Böylelikle iktidar bölünmeden, hiyerarşik ve sürekli olarak icra edilebilmiştir. Burada bütüncül bir disiplin düzeneği söz konusudur. Bu doğrultuda veba salgınına karşı aslında kamu sağlığından ziyade daha çok kamu düzeni üzerinden tepki verilmiştir. Böylece veba salgını karşısında iktidarın en ince ayrıntıya kadar müdahil olabildiği yeni bir disiplin mekanizması yaratılmıştır. Bu olağan dönemlerde yasanın çiğnendiği değil, olağanüstü durumlarda hak ve özgürlüklerin askıya alındığı modelin öncülüdür. Bu minvalde vebaya yakalanmış bir şehir siyasal anlamda olağan dışı

101 Foucault, *Abnormal* (n 77) 44.

102 Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge 1992) 245.

103 Sokaklarda devriyeler atılmış, vebalı hanelerin kapılarına bekçi dikilmiştir. Her bir mahalle ve sokaktan sorumlu müfettişler atanmış ve görevliler sürekli olarak teftiş edilmiştir. Öte yandan karantina kapsamında hanelerden kaçmayı engellemek için hastaların kendilerini pencereden göstermesi istenmiş, bunu gerçekleştirilmeyenlerin hanelerine cebren girilmiştir. Zira görevliler pencereye çıkmadığı durumlarda bunun nedenini öğrenmek zorundadır. Böylece hastaların öldüğü, saklandığı ya da kaçtığı kolayca tespit edilmiştir. Bkz. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (n 102) 246-247.

104 Foucault, *Abnormal* (n 77) 45-46.

105 Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (n 102) 246-247.

olmakla birlikte oldukça ayrıntılı, mutlak ve şiddete dayalı disiplinci bir mekanizma sunmaktadır. Bu manada *Leviathan* ölüm getiren salgın karşısında kılıç hakkını titizlikle kullanmaktadır.¹⁰⁶

Cüzzam ve vebanın aksine çiçek proaktif bir modeldir. Zira önceki iki sistemde görülen hasta olanın sosyal olarak yalıtılması ya da toplum içine kapatılarak tedavi edilmeye çalışması gibi yöntemler artık daha az izlenmektedir. Nitekim aşılama pratiğinde hasta olan ile olmayan arasında bir ayırım yapılmamaktadır. Zaten bu modelin hedefi hastalardan ziyade nüfusun bütünüdür. Bu kapsamda istatistiki veriler üzerinden salgına bağlı ölümlerin normal dağılımı tespit edilmektedir. Buna göre ilk hedef ölüm oranlarının normalleştirilmesidir. Ancak bunun için alınacak önlemler bir maliyet analizine dahil edilmekte ve ölüm oranlarının bu eğri ile uyumlu olması hedeflenmektedir. Aşılama pratiğinde gerçekleştirilen gözetim, insanların aşı olmaya değil değmeyeceğinin tespitini içermektedir.¹⁰⁷ İfade etmek gerekir ki cüzzam tedbirleri feodal düzenin, vebanın kiler ise mutlakiyetin ürünleriyken kişiyi önemli ölçüde sınırlamıyor gibi gözükken ancak dışarıdan kuşatan ve birey olarak görmekten ziyade maliyet hesabı dahilinde bir rakama indirgeyen bu yaklaşım da liberalizm ve kapitalizmin ürünüdür.

Bu kapsamda üç salgına karşı alınan tedbirler karşılaştırıldığında öncelikle cüzzam ile veba arasında bir dışlama/içleme ikiliği görülmektedir. Cüzzamda iktidar mesafe isterken vebada hayatın her alanına müdahil olur. Cüzzam bir arınma ritüeli sunarken vebada bireylerin sağlığının, yaşamının, ömrünün ve gücünün en üst düzeye çıkarılması hedeflenir. Cüzzamda kamu sağlığı sorunu hasta olanı toplumdan çıkarmakla, vebada ise sağlıklı bir nüfus üretmekle somutlaşır. Veba bu manada siyasi bir denetim modeli sunmaktadır ve mutlak monarşilerin en büyük icatlarından biridir. Öyle ki cüzzam karşısında olumsuz – reddedilme, dışlanma-, vebaya ilişkin olumlu tepkiler – içeriye kapatma, gözetleme, sağlıklı kılma – gösterilmiştir. Bu sebeple veba ile kurumsallaşan ve yaygınlaşan; yani biçimlendiren, gözlemleyen, bilen ve çoğaltan bir pozitif iktidara dönüşüm süreci başlatılmıştır.¹⁰⁸

Üstelik veba ile ortaya koyulan disiplinsel şema, hastalıklı ve sağlıklı iki grup arasındaki ayrıma dayanmamaktadır. Zira – cüzzamın aksine – alınan zorlayıcı tedbirler sadece hasta olanlara yönelik değildir. Bu doğrultuda sağlanan gözetim ve denetim, iktidarın mutlaklaşmasına hizmet etmektedir. Cüzzamlıların şehirden atılması sadece sıhhi olarak değil ahlaken de kötülüklerden arınmış bir toplumu idealize ederken vebada hastaların hanelere, şehrin ise dışarı kapatılmasıyla disiplinli bir toplumun düşü kurulmaktadır. Nasıl ki toplum sözleşmecileri hukuku saf teoriye göre işletebilmek adına bir doğa durumu hayal etmişse, veba dönemi sonrası mutlak iktidarlar da mükemmel bir disiplin sistemi oluşturmak adına veba durumuna benzer bir olağanüstü hâl sürecini düşlemektedir. Ancak disiplin herhangi bir aygıt ya da kurumla özdeş değildir. Bu manada disiplin bir iktidar tipi, hatta bir iktidarı icra etme tarzıdır. Devlet karantina tedbiri ile başlatılan bu süreci hastane, hapisane hatta okul ve ordu gibi uzmanlaşmış müesseseler aracılığı ile kurumsallaştırmıştır. Bu kapsamda toplumsal karantina olarak adlandırabileceğimiz kapalı disiplinlerden, *Foucault*'nun *panopticon tarzı*¹⁰⁹ olarak

106 Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (n 102) 248-261.

107 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 54-57.

108 Foucault, *Abnormal* (n 77) 46-48.

109 Jeremy Bentham'ın Panoptikon'u modern iktidarın anlaşılması açısından oldukça önemli bir eserdir. Bu metinde

nitelendirdiği merkezi denetime ve hayatın kendisine sirayet etmiş bir disiplinsel düzeye geçilmiştir. Nitekim böylece iktidarın sürekli olarak görüldüğü ama varlığının ispat edilemediği bir model oluşturulmuştur. Bu aynı zamanda iktidarın otomatikleşmesi ve bireysellikten çıkarılması anlamına gelmektedir. Öyle ki bu sistemde iktidarı kimin icra ettiği önemli değildir. Bu model, iktidarın belli bir disiplini zorla dayatmak yerine, en küçük ve en uzak unsurlara kadar ulaşabileceği düzenekler yaratmasına ve böylece disiplinin kendi kendini üretilmesini sağlamaktadır.¹¹⁰

Bu da bizi *Foucault*'nin *yönetimsel akıl çağı* olarak adlandırdığı döneme götürmektedir. Zira liberalleşme süreciyle yasa, hükümdarın karşısına geçerek iktidarın sınırını çizmeye başlamıştır. Bu doğrultuda özellikle XVII. yüzyıldan itibaren kamu hukukuna yönelik tartışmalarda hükümdarın hangi sınırı aştığında gayrimeşru ilan edileceği sık sık gündeme gelmiştir.¹¹¹ Ancak devamında bu sınır, iktidarın mutlaklığından yönetimin aşırılığına doğru çekilmeye başlanmıştır. Artık asıl mesele yönetimin hangi noktada aşırıya kaçtığına tespit edilmesidir. Bunun ana nedeni XVIII. yüzyılda yaşanan iktisadi ve siyasi gelişmelere paralel olarak yönetim aklının kendi kendini sınırlandırmak durumunda kalmasıdır. *Foucault*, *biyopolitikanın* bu bağlamını *ekonomi politik* olarak adlandırmaktadır. Buna göre iktidarın kısıtlanmasının temeli sadece hukukta değil iktisatta da aranmaktadır. Zira devlet artık ne yapıp ne yapamayacağını iktisaden de düşünmek zorundadır. Böylece kapitalizmin yaygınlaşmasına bağımlı olarak İngiliz radikalizminin fayda sorunu, devlet aklı pratiğinin sınırlarından biri haline gelmiştir.¹¹² Neoliberal sistemin baş edemediği Covid-19 salgını karşısında da otoriter eğilimler güç kazanmış ve *biyopolitika* kavramı yeniden gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın sonraki bölümünde iktidarın biyopolitikayı otoritesine pekiştirici bir araç olarak kullanımı Covid-19 salgını ekseninde ele alınacaktır.

IV. COVID-19 EKSENİNDE FUKOYEN BİYOPOLİTİKA

A. GENEL OLARAK

Çin'in 31 Aralık 2019 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) oldukça bulaşıcı bir hastalıkla karşı karşıya olunduğunu bildirmesinin ardından, DSÖ tarafından evvela 30 Ocak 2020 tarihinde Uluslararası Öneme Sahip Halk Sağlığı Acil Durumu'nun söz konusu olduğu, 11 Mart 2020'de ise

dairesel bir bina bulunmakta ve tutuklu hücreleri binanın çeperinde konumlanmaktadır. Tutukluların odaları ayrıdır ve birbirleri ile iletişim kurmaları mümkün değildir. Gözetleme kulesi ise dairenin merkezinde yer almaktadır. Her bir hücre gözetmen tarafından görülebilirken gözetleme kulesinde birinin olup olmadığı dışarıdan anlaşılabilir. Bkz. Jeremy Bentham, *Panoptikon: Gözün İktidarı* (çev. Barış Çoban ve Zeynep Özarslan, 2. Bası, Su Yayınları 2016), 14-16.

110 Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (n 102) 249-271.

111 Merkezi iktidarın güçlendiği ve monarşilerin öne çıktığı bir aralık olan XIV. ve XV. yüzyıllarda Niccolo Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes mutlak egemenlik düşüncesini savunurken, modern devletin liberalleşme sürecine paralel olarak John Locke ve Montesquieu gibi düşünürler ise devlet düzeni içinde hak ve özgürlüklerin öne çıktığı bir yapıdan bahsetmektedir. Bu doğrultuda liberal görüş taraftarları liberalizmin teorisini formüle ederken güçler ayrılığı ve hukukun üstünlüğü gibi ilkeler üzerinde durmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Akad, Bihterin Vural Dinçkol ve Nihat Bulut, *Genel Kamu Hukuku*, (18. Bası, Der Yayınları, 2022), 112-131.

112 Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 14-37.

salgının pandemiye¹¹³ evirildiği ilan edilmiştir.¹¹⁴ Bu tarihlerden itibaren dünyada idari, iktisadi, hukuki, siyasi ve sosyal alanlarda büyük değişiklikler olmuştur. Örneğin Covid-19'un ortaya çıkmasından bu yana selamlaşmalar sadece birer dirsek darbesinden ibaret hale gelmiştir. Diğer yandan sosyal izolasyon kuralları hayatın olağanı olmuştur. İnsanlar artık yiyecek ve içeceklerini birbiri ile paylaşmamaya başlamıştır. Ev ziyaretleri sona ermiş, düğün ve cenaze törenleri yasaklanmıştır. Belki yaşam biçimine ilişkin kurallar resmi olarak aynı kalmış ama pandemi olağan hayat düzenini geçersiz kılmış ve anlamını değiştirmiştir. Böylece olağanüstü yasal düzenlemeler adı altında geçici bir kültür ve düzen ortaya çıkmıştır.¹¹⁵

Öte yandan Covid-19 sonrası değişen sadece sosyal yaşantı ya da yaşam biçimi değildir. Toplumlar tecrit altına alınmış, parlamentolar kapanmış ve dünya genelinde olağanüstü hâl rejimleri yürürlüğe konulmuştur.¹¹⁶ Hastalığı takip etme adına uygulanan dijital gözetim teknikleri özel hayatın gizliliğini ihlal ediyor olsa da büyüyen salgın tehdidi karşısında normalleşmiştir.¹¹⁷ Ayrıca nüfusun bir kısmının evde kalması ve virüse maruz kalma riskinin en aza indirilmesi için toplumun geri kalanı eskisinden çok daha fazla çalışmaya devam etmiş ve kendi sağlıklarını hatta yaşamlarını riske atmıştır. Bazıları ise çalıştıkları işyerlerinin kapanması nedeniyle işlerini kaybetmiş ve işsizlikle karşı karşıya kalmıştır.¹¹⁸

Salgın sonrasında uygulanan sokağa çıkma yasakları nedeniyle birçok ülkede ekonomi neredeyse durma noktasına gelmiştir. Bu kapanmalarda yaşam için kritik olan sektörler ise bu tedbirlerden muaf tutulmuştur. Örneğin karantina altındaki nüfusun gıda kıtlığı ile karşılaşmamasına yönelik politikalar geliştirilmiştir. Diğer yandan bu olağanüstü halin dönüştürücü gücü sayesinde bazı devletlerde ikamet statüsü belirsiz olan sığınmacılar devletin hukuki topluluğuna dahil edilerek siyasi bir varlık haline getirilmiştir.¹¹⁹ Tüm bu gelişmeler *Fukoyen* bir tabirle *biyopolitik zamanlarda* yaşadığımızı göstermektedir.¹²⁰ Bu bakımdan çalışmanın devamında iktidar ile toplum arasındaki sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve hukuki ilişkideki biyopolitik değişim *Fukoyen* bir okuma ile analiz edilecektir.

113 Pandemi oldukça geniş bir alanda tesirini gösteren salgın hastalıkları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bkz. Muzaffer Şeker, Ali Özer, Zekeriya Tosun, Cem Korkut ve Mürsel Doğrul, *Covid-19 Pandemisi Değerlendirme Raporu* (TÜBA 2020) 20.

114 Recep Öztürk, 'Outbreak Control and Preparatory Actions in the New Normal Period' in Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut (eds), *Reflections on the Pandemic in the Future of the World* (TÜBA 2020) 60; Şeker, Özer, Tosun, Korkut ve Mürsel Doğrul (n 112) 15.

115 Helga Maria Lell, 'Law as Culture in Argentina's Emergency Context' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 267, 272.

116 David Chandler, 'The Coronavirus: Biopolitics and the Rise of "Anthropocene Authoritarianism"' (2020) 18(2) *Russia in Global Affairs* 26, 26.

117 Ch Sathyamala, *COVID-19: A Biopolitical Odyssey* (International Institutes of Social Studies, Working Paper No. 667 2020) 24.

118 Stijn De Cauwer ve Tim Christiaens, 'The Multitude Divided: Biopolitical Production During the Coronavirus Pandemic' in Vincent Lyon-Callo, Yahya M. Madra, Ceren Özselçuk, Jared Randall, Maliha Safri, Chizu Sato ve Boone W. Shea (eds), *Pandemic and the Crisis of Capitalism-A Rethinking Marxism Dossier* (ReMarx Books 2020) 120.

119 Jure Leko, 'At the Borders of Europe On Spatial Mobility During the Covid-19 Crisis' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 81, 88.

120 De Cauwer ve Christiaens (n 117) 120.

Öyle ki salgınlar sadece biyolojik değil sosyo-politik yapılarla da ilişkilidir. Bu doğrultuda günümüzde Covid-19 aracılığıyla küresel ölçekte egemenliği anlamının yeni bir yolu test edilmektedir. Bu kapsamda iktidar, hukuk aracılığı ile hem biyolojik yaşam alanı olan bedeni hem de kamusal hayatın her bir zerresini baştan sona kuşatmaktadır.¹²¹ Bu noktada ifade etmek gerekir ki *biyopolitikanın* en somut hali sadece salgına karşı alınan önlemlerde yahut Covid-19 bağlamındaki yasalarda bulunmamaktadır. *Biyopolitika* yaşam biçimine ve sağlığa ilişkin tüm kurallarda kendini göstermektedir. Bu doğrultuda trafik kazalarını azaltmaya yönelik düzenlemeler, sigara içme kısıtlamaları, aşılama çizelgeleri, alkollü içeceklerin satışına ve tüketimine ilişkin kuralların tamamı *biyopolitikanın* hukuk düzenindeki yansımalarıdır.¹²²

Bununla birlikte *biyopolitika* bu bölümde sadece salgın hastalıklar bağlamı ile ele alınacaktır. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz üzere modern dönem boyunca hükümetler nüfuslarının sağlığını yönetmekle giderek daha fazla ilgilenmiştir.¹²³ Bu bakımdan günümüzde yaşananlar *biyopolitika* tarihi bakımından yeni değildir. Bu kapsamda *Fukoyen* öngörü hükümetlerin nüfuslarının refahına yönelik kaygılarına öncelik vereceğini, ancak bunun aynı zamanda iktidarları mutlaklaştıracağını söylemektedir. Zira salgın gibi olağanüstü zamanlarda kişisel hak ve özgürlüklerin önce topluma ve devlete, nihayetinde bizzat bireyin kendine zarar verdiği iddia edilmektedir.¹²⁴ Dolayısıyla *Foucault*'nun veba salgını üzerinden resmettiği disiplin toplumu *Hobbes*'un – canının güvenliği için tüm hak ve özgürlüklerinden vazgeçerek oluşturulan – devletini andırmaktadır. Zira Covid-19'un uyandırdığı canavar *Leviathan'a* oldukça benzemektedir.¹²⁵

B. SİYASAL İKTİDARIN BİYOPOLİTİK DÖNÜŞÜMÜ

Foucault, iktidarın toplumsal bedenle kurduğu ilişkiden bahsetmek için *biyopolitika* kavramını kullanmaktadır. Hatta *Foucault*'ya göre biyopolitik yönetim teknikleri, hukuksal alanın da ötesine geçen ve her bir bireysel bedene nüfuz eden bir iktidar ağı olarak yayılmaktadır.¹²⁶ Bu sayede devlet biyolojik ve politik yaşam arasındaki sınırı çizebilen bir varlık olarak konumlanmaktadır.¹²⁷ Bu noktada iktidar, bir salgın hastalık olan veba ile günlük yaşamın en küçük ayrıntısına bile nüfuz

121 Paul B. Preciado, 'Learning from the Virus' (Artforum, May/June 2020) Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2022.

122 Marta Bucholc, 'The Corona Crisis as a Test of National Habitus: The Imperative of Obedience' (2020) 23 In the Realm of Corona Normativities 251, 253.

123 De Cauwer ve Christiaens (n 117) 119.

124 Richard Münch, 'With the Corona Pandemic into the Governmentality of the Present?' (2020) 23 In the Realm of Corona Normativities 503, 506.

125 Bu noktada ifade etmek gerekir ki *Leviathan* eserinin orijinal kapağında şehir manzarasının ön sıralarında iki ufak insan silüeti bulunmaktadır. İlk Francesca Falk tarafından fark edildiği üzere bu iki figürün veba döneminde doktorlar tarafından gaga şeklindeki maskelerden taktığı görülmektedir. Ancak eser içinde buna dair bir ibare bulunmamaktadır. Ayrıca 1665 tarihli büyük Londra veba salgını da eserden daha sonra patlak vermiştir. Nitekim XIX. yüzyılda çiçek salgını ile yaygınlaşan tıbbi yönetim de henüz ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla biyopolitikaya ilişkin Hobbesyen yaklaşım dikkate alınmaya değer olmakla birlikte hükümete adanmış bir sağlık yönetiminin işaret edilmesi iddiası için yeterli argüman bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Grischka Petri, 'Masking the Invisible / Segments of Political Space' (2020) 23 In the Realm of Corona Normativities 375, 383-392.

126 Paul B. Preciado, 'Learning from the Virus' (Artforum, May/June 2020) Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2022.

127 Leko (n 118) 89.

edebilme gücü ve meşruiyeti kazanmıştır. Keza salgınların yarattığı kaos vasıtasıyla hükümetler kontrollerini doğrudan vatandaşların fiziksel varlığına yönelterek, sürekli bir gözetim ve denetim sağlayabilecekleri disiplinli toplumu inşa edebilmiştir.¹²⁸

Benzer şekilde ulus devlet de Covid-19 tehdidi altındaki nüfusu kontrol etmenin bir yolu olarak *biyopolitikayı* kullanmıştır.¹²⁹ İşte karantina, sosyal izolasyon ya da sokağa çıkma yasakları gibi tedbirler biyolojik bir tehdide verilen yasal yanıtlardır.¹³⁰ Unutulmamalıdır ki *biyopolitika* yaşama ve ölüme karar verme üzerine inşa edilen klasik hükümlerlik anlayışından bir sapma teşkil etmektedir. Öyle ki *biyopolitik iktidar* hem insan yaşamını hem de refahı geliştirmek için istatistiksel parametrelere başvurmaktadır.¹³¹ *Biyopolitika* bağlamında vatandaş hukukun öznesi değil, biyo-istatistiksel veriler yoluyla kontrol edilen biyolojik unsurların toplamı olan nüfusun üyesidir. Dolayısıyla Covid-19 ne kadar çok yayılırsa söz konusu veriler o denli artacak, böylece nüfusun gözetim ve denetimi o ölçüde kolaylaşacaktır.¹³²

Biyopolitika bağlamındaki iktidarı yani *biyoiktidarı* uygulamanın özel bir yolu da *Foucault'nun kitleleştirme*¹³³ dediği yöntemdir. Nitekim liberal demokrasi altında yaşayan bireylerin bedeni *biyopolitika* ile nüfusa dayalı istatistiksel bir veri haline getirilmiştir. Bu veriler yoluyla hükümetler biyo-gözetim ve biyo-denetime dayalı teknolojik tedbirleri kamu sağlığı gerekçesi ile meşrulaştırmış ve böylece iktidar yaşamın her alanına dahil olmuştur.¹³⁴ Üstelik söz konusu olan hayatın kendisi olduğunda, devlet tarafından her şey meşrulaştırılabilmektedir. Bu durum *biyopolitik* yöntemlerin tehlikesini göstermektedir. Nitekim Covid-19 salgını esnasında her gün resmi kuruluşlar tarafından açıklanan istatistiksel veriler hastalığa karşı alınan tedbirleri kamuoyu nezdinde normalleştirmiştir. Diğer yandan *Foucault'nun anatomopolitika* olarak ifade ettiği teknikte ise insan bedeni ekonomik, siyasi ve bilimsel bir sorun haline gelmiştir.¹³⁵ Bu tekniğe göre insanlar sağlık ve güvenlik özlemine

128 Lukas van den Berge, 'Biopolitics and the Coronavirus Foucault, Agamben, Žižek' (2020) 49(1) Netherands Journal of Legal Philosophy 3, 3.

129 Jeroen De Kloet, Jian Lin ve Yiu Fai Chow, 'We are doing better: Biopolitical nationalism and the COVID-19 Virus in East Asia' (2020) 23(4) European Journal of Cultural Studies 635, 636.

130 Salgın sırasında siyasi iktidarların bilim kurullarının önerileri doğrultusunda aldığı kararlar, tıbbın iktidar tarafından bir norm üretme aracı olarak kullanıldığının tipik bir örneğidir. Bkz. Sabır Güler Sevlı, 'Koronavirüs ve Biyopolitika Tartışmaları: Agamben ve Foucault' (2020) 2 (22) MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi 315, 317.

131 Nicholas De Genova, 'Life versus Capital: The COVID-19 Pandemic and The Politics of Life' (2021) 33(3) Cultural Dynamics 238, 239.

132 Mathieu Arminjon ve Régis Marion-Veyron, 'Coronavirus Biopolitics: The Paradox of France's Foucauldian Heritage' (2021) 43(5) Hist Philos Life Sci. 1, 5.

133 Foucault kapitalist burjuva devletin bireylerin doğal gruplarından alıkoyularak toplumun anonim bir kitle olarak inşa edildiğini belirtmektedir. Oluşturulan bu kapitalist toplumda amaç bireylerin tek tipleşmesi ve kitlesel tüketime sürüklenmesidir. Bunun için bireylerin birbirleriyle dolaysız iletişimlerini koparılmış ve kendilerini temsil etmeyen soyut bir otoriteye boyun eğmeleri sağlanmıştır. Bkz. Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (72) 99-100.

Bu noktada ifade etmek gerekir ki bu kavram aynı zamanda Foucault'nun yönetsellik üzerinden ele aldığı yönetim devleti bakımından da kilit bir kavramdır. Nitekim temel olarak nüfus üzerinde yoğunlaşan ve ekonomik bilgiye dayalı bir yönetim icra eden bu devlette toplum güvenlik düzenekleri ile sürekli olarak kontrol altında tutulmaktadır. Burada nüfus yani yönetilenler yasaya uymaktadır, çünkü bunu anonim bir şekilde en başta kendilerinin istediklerine inanmakta ya da en azından yönetenler tarafından inandırılmaktadırlar. Bkz. Foucault, *Güvenlik Toprak Nüfus* (n 6) 97-102.

134 Paul B. Preciado, 'Learning from the Virus' (Artforum, May/June 2020) Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2022.

135 Nicolae Sfetcu, 'Biopolitics in the COVID-19 Pandemic' (*Researchgate*, 28 October 2020) <<https://www.researchgate.net/>

dayanan bir otorite tarafından verimli bir şekilde yönetilmektedir.¹³⁶ Covid-19 pandemisi sırasında da iktisadi kaygılarla alınan tedbirler farklı yaş ve meslek gruplarına göre değişiklik göstermiştir.

Tüm bu gelişmeler Covid-19 salgını insan yaşamı ile devlet iktidarı arasındaki ilişkinin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Zira vatandaşların itaati ve iktidarın biyolojik kontrolü arasında bir ilişki bulunmaktadır. Öyle ki devlet birçok krizin üstesinden gelebilirken ölüm bunlardan biri değildir. Yine de olağanüstü durumlarda devlete itaat ile ölüm önlenir.¹³⁷ Bu noktada belirtmek gerekir ki – yukarıda ifade edilen – klasik hükümlerle anlaşılmadığı sapsa hak ve özgürlüklerin öne çıkarılması yoluyla gerçekleşmemiştir. Aksine bu yeni hükümet paradigmasıyla biyo-güvenlik gerekçesiyle iktidar hak ve özgürlükleri askıya alma gücüne erişmiştir. Hatta bu kapsamda tüm siyasal faaliyetlerin ve sosyal ilişkilerin bir süreliğine sonlandırılması dahi meşru kılınabilmiştir.¹³⁸ Öyle ki bu kapsamda hak ve özgürlükleri sınırlayan/askıya alan birçok devlette salgına karşı alınan tedbirler olağanüstü hâl ilan edilmeden hayata sokulmuş, hatta kimi devletlerde önce sınırlama/askıya alma faaliyetleri gerçekleştirmiş ve söz konusu tedbirlerin yasal dayanağı ya sonradan bulunmuş ya da oluşturulmuştur¹³⁹

C. BİR KÂR KAYNAĞI OLARAK YAŞAM

Pandeminin sosyo-politik etkileri bağlamında Covid-19 nedeniyle siyasal iktidarın uğradığı dönüşümün daha net anlaşılması adına salgına karşı alınan tedbirlerin *biyopolitikanın* hangi modeli kapsamında olduğu belirlenmelidir. Nitekim aşağıda izah edileceği üzere alınan tedbirler ile devletlerin hem ekonomik yapıları hem de yönetim biçimleri arasında irtibat bulunmaktadır. Aslına bakılırsa Covid-19'a yanıt olarak yukarıda bahsedilen her üç model de belli ölçüde uygulanmıştır. Yaşlıların bakım evlerinde başıboş ölüme terk edilmesi ile cüzzam, karantina tedbirleri ile veba, aşı ile de çiçek hastalığı modeli hayata geçirilmiştir. Ancak her ne kadar üç modelden de örnekler bulunsa da bunlar arasındaki baskın model olarak veba öne çıkmaktadır.¹⁴⁰

Evvla ifade etmek gerekir ki Covid-19 cüzzam modeline geri dönüşün artık pek mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Özellikle yaşlıları dışlayıcı tedbirler dışında bu modele pek başvurulmamıştır. Diğer yandan karantina, sokağa çıkma yasağı, seyahat kısıtlaması ve sınırların kapatılması gibi disiplinli tedbirler ise tüm dünyada yaygın olarak uygulanmıştır. Ayrıca, Covid-19 aşısının geliştirilmesi ile hak ve özgürlüklere yönelik kısıtlayıcı tedbirler zamanla gevşetilmeye başlatılmıştır. Üstelik Covid-19 aşısı zorunlu da tutulmamıştır. Hatta sadece aşı olmayanlara kamusal alanlarda farklı prosedürler

publication/344927820_Biopolitics_in_the_COVID-19_pandemic> accessed 29 August 2022.

136 Bucholc (n 121) 253.

137 Lell (n 114) 271.

138 Sevli (n 129) 321.

139 Alexander F. Filippov, 'States, Bodies and Corona-Crisis: Sociological Notes to Pandemic' (2020) 23 In the Realm of Corona Normativities 487, 490.

140 Sathyamala (n 116) 24.

uygulanmıştır. Bu bakımdan aşılama tekniği disipliner modelin aksine liberal toplumlardaki hak ve özgürlüklerle uyumludur.¹⁴¹

Bununla birlikte önce Çin'in Wuhan şehrinde, sonrasında dünyadaki birçok devlette hayata geçirilen ve ev hapsini içeren sokağa çıkma yasağı gibi tedbirlerin pek çok açıdan veba salgınları sırasında uygulanan katı disiplinci önlemler ile benzeştiği görülmektedir. Hastalar için katı bir mekânsal bölümlenme, şehrin dışarı kapatılması ve şehirden ayrılma yasağı getirilmesi ve tüm nüfusun evlerine hapsedilmesi gibi tedbirler bunun en iyi örneğidir. Diğer yandan Singapur, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Japonya'da ise modern disiplin ve kontrol teknikleri uygulanmıştır. Bu devletlerde Covid-19 testleri çoğaltılmış ve hastalar mobil cihazlar aracılığıyla sürekli bir dijital gözetime maruz bırakılmıştır.¹⁴²

Bu gelişmeler otoriter sistemler aldığı sert tedbirlerle veba; liberal demokrasiler ise hak ve özgürlükleri orantılı bir biçimde kısıtlayan ve böylece özgürlüklere mümkün olduğunca müdahale etmeyen önlemlerle çiçek hastalığı modelini hatırlatmaktadır.¹⁴³ Tabi ki bu durum veba benzeri önlemleri sadece otoriter yönetimler tarafından alındığı anlamına gelmemektedir. Öyle ki Covid-19 bağlamında en çok öne çıkan iki örnek üzerinden gidilecek olursa, otoriter Çin; şehirleri dışarıya, insanları ise tamamen evlerine kapatan oldukça sıkı uygulamaları hayata geçirmiştir.¹⁴⁴ Bunun dışında yüz tanıma, vücut ısısı izleme gibi teknolojiler vasıtasıyla vatandaşlar üzerinde yoğun bir denetim-gözetim ağı kurulmuştur.¹⁴⁵ Ancak liberal bir örnek olan İngiltere'de – salgının başlangıcında ekonomik sisteme zarar vermemek için sürü bağışıklığını denemiş olsa da – vaka sayılarındaki hızlı artışın ardından ülkeye girişi yasaklamaya varan tedbirler uygulamaya konulmuştur.¹⁴⁶ Bu durum liberal sistemlerin bile salgın dönemlerinde veba modeline yaklaşan uygulamaları hayata geçirdiğini göstermektedir.

Önemle vurgulamak gerekir ki – aşağıda detaylı olarak izah edileceği üzere – liberal demokrasilerin bu tercihleri hak ve özgürlüklerin korunması kadar ekonomik gerekçelere de dayanmaktadır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında Covid-19 salgınının ekonomik etkileri de biyopolitik bağlamı ile değerlendirilmelidir. Nitekim *biyopolitika* ile yaşam üzerine siyasetten kasıt *hayatı yaşatmak* ile *ölmesine izin vermek* arasındaki sınır üzerinde somutlaşmaktadır. Keza bu kapsamda iktidar belirli yaşamları diğerlerinden daha fazla harcanabilir veya feda edilebilir bulmaktadır. Bu bağlantı içinde bazılarının yaşaması için bazılarının ölmesi gerekmektedir.¹⁴⁷ Öyle ki pandeminin başında alınan

141 Jan Christoph Suntrup, 'Corona: Biopolitical Models and the Hygiene of Tact' (2020) 23 In the Realm of Corona Normativities 137, 140-142.

142 Paul B. Preciado, 'Learning from the Virus' (Artforum, May/June 2020) Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2022.

143 Suntrup (n 140) 140-142.

144 KFA Fuarçılık, 'Çin'de Covid-19 Salgını', BUTSO, 01 Mayıs 2020) <https://butso.org.tr/belgeler/2020/2020_Ulke_Raporlari/Cin_Ulke_Raporu_Mayis_2020.pdf> Erişim Tarihi 18 Temmuz 2022.

145 De Kloet, Lin and Chow (n 129) 636.

146 Şener Aktürk, 'Comparative Politics of the Coronavirus Pandemic' in Muzaffer Şeker, Ali Özer and Cem Korkut (eds) *Reflections on the Pandemic in the Future of the World* (Turkish Academy of Sciences Publications 2020) 318-319.

147 Ali Rıza Taşkale ve Christina Banalopoulou, 'The Biopolitics of the Coronavirus Pandemic: Herd Immunity, Thanatopolitics, Acts of Heroism' in Vincent Lyon-Callos, Yahya M. Madra, Ceren Özselçuk, Jared Randall, Maliha Safri, Chizu Sato ve Boone W. Shea (eds), *Pandemic and the Crisis of Capitalism-A Rethinking Marxism Dossier* (ReMarx Books

sıkı tedbirlerin ardından iktisadi tahribata dikkat çeken hükümetler zamanla ekonomilerini korumak adına – salgının yayılmasına ve daha fazla ölüme yol açacağına dair tıbbi kesinliğe rağmen – alınan önlemleri gevşetmiştir.¹⁴⁸

Bu noktada İngiltere ve ABD gibi devletlerde pandemi esnasında uygulanan sürü bağışıklığı¹⁴⁹ yöntemine dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim bu devletler salgın sırasında hak ve özgürlükler vurgusunu öne çıkararak *biyopolitikanın thanatopolitik*¹⁵⁰ (ölmesine izin veren) yönünü gizlemiştir. Özgürlükçü gözüken bu yöntem gerçekte kârı ve zenginliği insan yaşamından üstün tutan mükemmel bir *thanatopolitik* yaklaşıma dayanmaktadır. Bu *biyopolitikanın* sadece yaşamı teşvik etmekle kalmayıp aynı zamanda ölümü yönetmekle de ilgili olduğunu göstermektedir. Bazı insanları başkaları uğruna meşru olarak harcanabilir kılan *biyopolitika*, bu bakımdan toplumun zayıf kesimine karşı bir şiddet sistemine dönüşebilmektedir. Bu kapsamda örneğin sermaye için bir üretim aracı olmaktan uzaklaşan yaşlı ve yoksul kesim kolayca feda edilebilmektedir.¹⁵¹

Böylece insan yaşamı bir kâr kaynağı haline geldiğinde üretim *biyopolitikleşmektedir*. Bu nedenle Covid-19 gerekçesiyle alınan kamu sağlığı önlemlerinin amacı, insanların evlerinde sağlıklı bir biçimde – üretmeden – oturmasını sağlamak değil; sağlıklı, uysal ve özellikle üretken bir iş gücünü yeniden yaratmak ve bunu sürdürmektir. Nüfusun sağlığının korunması için toplumun bir kesiminin sağlık risklerine, sömürüye, yoksulluğa ve genel olarak olumsuz yaşam koşullarına daha fazla maruz kalması gerekmektedir.¹⁵² Bahsi geçen koşullar altında düşük ücretli ve güvencesiz işçi grubu, geliri olmadan sağlıklı bir şekilde evde kalmak veya enfekte olma riski altında işe gitmek arasında bir seçim yapmaya zorlanmıştır. Ayrıca emeği pandemi sırasında dahi vazgeçilemez olanlar, sermayenin harcanabilir kıldığı kişiler arasında yer almıştır. Bu yönüyle *biyopolitika*, yaşamı politik ve ekonomik değerlendirmeler yoluyla düzenleyen bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla *biyopolitika* kapitalizm ile iç içe geçmiş bir yönetim tekniğidir.¹⁵³

2020) 146.

148 Joshua Clover, 'The Rise and Fall of Biopolitics: A Response to Bruno Latour' (Chicago Journals, 29 Mart 2020). Örneğin İngiltere Başbakanı Boris Johnson başlangıçta salgına karşı herhangi bir hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı politika geliştirmemiştir. Nitekim ekonomik gerekçelerle sadece endüstri değil; barlar, restoranlar faaliyetlerine devam etmiş hatta festival etkinliklerine dahi ara verilmemiştir. Her ne kadar salgın hızla yayılması nedeniyle ölüm ve hasta sayılarının hızla artmasıyla sokağa çıkma yasağı gibi tedbirlere başvurulmak zorunda kalınsa da mümkün olan en kısa zamanda alınan tedbirler gevşetilmiştir. Bkz. Joelle Grogan, 'Right Restriction or Restricting Rights? The Uk Acts to Address Covid-19' (SSRN, 4 Mayıs 2020) 62-64.

149 Aslında hem öjenik hem de sosyal-Darwinist yönü bulunan sürü bağışıklığı yöntemi ile toplumun en zayıf üyelerinden vazgeçilerek geri kalan nüfusun hem biyolojik hem de ekonomik olarak güçlenmesi hedeflenmektedir. Bkz. Thomas Dreier, '»Law as Culture« in Times of Corona' (2020) 23 In the Realm of Corona Normativities 41, 53.

150 Yaşam siyaseti anlamına gelen biyopolitikanın aksine thanatopolitika ölüm siyaseti anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Duygu Özakin, 'Thanatopolitika ve Danse Macabre: Andrey Platonov'un Can Adlı Eserinde Ölümün Siyasallaşması' (2020) 5 Kültür Araştırmaları Dergisi 43, 46.

151 Taşkale (n 143) 146-149.

152 De Cauwer ve Christiaens (n 117) 118-120.

153 Taşkale (n 143) 146-150.

SONUÇ YERİNE: ÇIPLAK HAYATIN MALİYETİ VE DEVLET DÜZENİNE YENİDEN DAHLİ

Çalışmada *Fukoyen* bir perspektif benimsenerek *biyopolitika* ile biyolojik yaşamla siyasetin birbirine eklenmesi kastedilmektedir. Zira bu bağlamda kişi hukukun karşısında sadece ahlaki değil, aynı zamanda biyolojik bir varlık olarak öne çıkmaktadır. Böylece insan hukukun öznesi olarak bireyselleşmekte, ancak diğer yandan iktidarın uygulandığı nesneye dönüşmektedir. Dolayısıyla hukuk insanı nesneleştirilmenin akli aracı haline gelmektedir. Bu doğrultuda iktidar, salgın hastalıklarla mücadeleyi öne sürerek biyolojik bir varlık olan insanın üzerindeki normatif kontrolünü pekiştirebilmekte ve böylece faaliyet alanını genişletebilmektedir. Çalışma kapsamında da *biyopolitikanın* bu yönü esas alınarak Covid-19 sonrası yaşanan gelişmeler *Fukoyen biyopolitika* üzerinden okunmuştur.

Aslında bakılırsa Covid-19 pandemisi iktidarın *biyopolitik* yöntemleri uygulamaya başladığı ilk salgın değildir. Öyle ki – yukarıda da ifade edildiği üzere – cüzzam, veba ve çiçek salgınlarında da günümüzdekilere benzer tedbirlere başvurulmuştur. Keza Covid-19 salgınının başında yaşlılar ve iyileşmesi zor görülen kişiler – tıpkı bir cüzzamlı gibi – ölüme terk edilirken sonrasında pandeminin hızını azaltmak adına hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda hastalığa yakalananlar – vebalılara benzer şekilde – karantina altına alınmış, ilerleyen dönemde Covid-19 aşısının geliştirilmesi ile – daha önce çiçek salgınında olduğu gibi – alınan tedbirler gevşetilmiştir. Bununla birlikte Covid-19 çıplak hayatın devlet düzenine yeniden dahil edildiği, bunun yanı sıra bir maliyet hesabına da katıldığı bir döneme girildiğini işaret etmektedir.

Bu durum Antik Yunan'dan beri süre gelen *zoe* ile *bios* arasındaki ayrımın artık eskisi kadar net olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim modern devlet ile birlikte egemene devredilen hak ve özgürlüklerden hariç tutulan yaşam hakkı, liberal sürece paralel olarak hukuk düzeni içinde feragat edilemeyen, hatta iktidar tarafından olağanüstü durumlarda bile sınırlandırılmayan bir hak olarak düzenlenmiştir. Ancak Covid-19 salgını göstermiştir ki birey, yaşamı tehdit altında olduğunda tüm haklarından vazgeçebilmektedir. Dolayısıyla bu tür dönemlerde *zoe*'yi koruyor olmak, iktidarın tüm eylemlerini meşrulaştırmaktadır. Esasen bu aynı zamanda bireyin tekrar *zoe*'ye indirildiği anlamına gelmektedir. *Agamben'in* salgın esnasında kaleme aldığı görüşleri¹⁵⁴ de bu yöndedir. İtalyan

154 Bu noktada ifade etmek gerekir ki Agamben'in salgının ilk patlak verdiği günlerde birbirini ardı sıra kaleme aldığı bu yazılar aynı dönemde Jean-Luc Nancy, Roberto Esposito ve Slavoj Žižek gibi düşünürler tarafından eleştirilmiştir. Zira bu düşünürler Covid-19 sonrası genel olarak yönetim paradigmasının otoriterleşme eğilimi göstereceğini düşünmektedir. Diğer yandan Yuval Noah Harari ve Alain Badiou ise güncel yazılarında daha çok küresel iş birliğine yönelik vurgu yapmaktadır. Tüm bu görüşler salgın esnasında sadece çevrimiçi olarak yayımlandığı için bu görüşler için ilgili adrese yapmak zorunda kalınan atıflar için orijinal kaynaklarından kontrol gerçekleştirilmiştir. Konuya ilişkin çevrimiçi kaynaklara bkz. Jean-Luc Nancy, 'Viral İstisna' (*Terrabayt*, 13 Mart 2020) <<https://terrabayt.com/dusunce/viral-istisna/>> Erişim Tarihi 20 Ağustos 2022; Roberto Esposito, 'Curati a Oltranza' (*Antinomie*, 28 February 2020) <<https://antinomie.it/index.php/2020/02/28/curati-a-oltranza/>> accessed 20 August 2022; Slavoj Žižek, 'Monitor and Punish? Yes, Please!' (*The Philosophical Salon*, 16 March 2020) <<https://thephilosophicalsalon.com/monitor-and-punish-yes-please/>> accessed 20 August 2022; Yuval Noah Harari, 'The World After Coronavirus' (*Financial Times*, 20 March 2020) <<https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>> accessed 20 August 2022; Alain Badiou, 'On the Epidemic Solutions' (*Verso*, 23 March 2020) <<https://www.versobooks.com/blogs/4608-on-the-epidemic-situation>> accessed 20 August 2022.

düşünür bu kapsamda küresel bir panik dalgasının etkisinde insanların çıplak hayatı korumak için iktidarın tüm eylemlerine boyun eğdiğinin altını çizmektedir. *Agamben'e* göre bu refleks uzun bir süredir olağanüstünün olağanlaştırılmasının bir sonucudur. Öyle ki insan biyolojik bir varlığa indirgenmişinin farkında bile değildir, uzun yıllar zaten olağanüstü hâl içinde yaşadığından özgürlük talebinde dahi bulunmamaktadır.¹⁵⁵ Covid-19'un gerçekleştirdiği ise istisnai halin normal bir yönetim paradigması haline gelişini küresel ölçekte yaygınlaştırmasıdır.¹⁵⁶

İktidar her zaman çıplak hayatı zapt etmenin peşinde olmuştur, ancak elindeki – şiddet, teknoloji ya da tıp gibi – araçlar vasıtasıyla ne kadar çaba gösterse de hayat elinden daima kaçmıştır. Covid-19 ile ise, toplumun saf biyolojik varlıklara indirgenmiş olması nedeniyle, çıplak hayatın yönetimi oldukça kolaylaşmıştır.¹⁵⁷ Bu noktada unutulmaması gereken, yaşamın kaybedilmesi korkusu ile iktidara tamamen boyun eğilmesi ile *Leviathan'ın* küllerinden doğacağıdır.¹⁵⁸ Keza *Hobbes'un* toplum sözleşmesinde birey ötekini de devretmesi koşuluyla hak ve özgürlüklerinden bir egemenin lehine olacak şekilde vazgeçmektedir.¹⁵⁹ Covid-19 salgınında ise iktidar hak ve özgürlüklere yönelik müdahalelerini şiddet tekeli elinde bulundurduğu için değil, istatistiki veriler yoluyla ve hastalığın korkutuculuğuyla gerçekleştirecektir. Zira kişiler sadece kendi hak ve özgürlüklerinden vazgeçmemekte, başkalarının vazgeçmesini de talep etmektedir.

Foucault'nun biyopolitika tezinde de ortaya koyduğu gibi neoliberal düzen içinde sermaye kârı maksimize etmek için bazı yaşamları gözden çıkarmaktadır. Tüm bu süreç 2001 yılındaki terör saldırılarının ardından artan otoriter eğilim ile beraber düşünüldüğünde pandeminin otoriterleşme sürecini hızlandıracağı söylenebilir. Nitekim mutlak monarşiler ile birlikte bir kamu politikası olarak başlayan sıhhi politikanın *biyopolitik* yönü liberalizm ve kapitalizmle beraber artmıştır. Keza *Foucault* da çalışmalarında bu dönüşümü ele alabilmek için *biyopolitikayı* liberal sisteminin esasları uyarınca incelemiş ve daha sonra kuramını olgusal düzeye indirgeyerek salgın hastalıklara yoğunlaşmıştır.

Bu yönüyle *biyopolitik* bağlamı ile liberalizm sadece iktidarın sınırlandırılmasını değil, iktidarın üzerinde uygulandığı hukuk öznelerinin idare edilme şeklindeki bir değişimi de ifade etmektedir.¹⁶⁰ Bu sayede halk tek tek bireylerden oluşan bir topluluk olarak değil, yönetimi belli maliyetlere tabi bir grup yani nüfus olarak ele alınmaya başlamıştır. Böylece bedenlerle tek tek ilgilenmek yerine nüfusun

155 Giorgio Agamben, 'Hayatta kalmaktan başka ahlaki değeri olmayan bir toplum nedir?' (*Universus*, 18 Mart 2020) <<https://uni-versus.org/2020/03/18/ceviri-agamben-mart2020/>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022; Giorgio Agamben, 'L'invenzione di un'epidemia' (*Quodlibet*, 26 February 2020) <<https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022.

156 Giorgio Agamben, 'Covid-19: Gereksiz Bir Acil Durumun Yarattığı İstisna Hali' (*Terrabayt*, 27 Şubat 2020) <<https://terrabayt.com/covid19/covid-19-gereksiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022; Giorgio Agamben, 'Lo stato d'eccezione provocato da un'emergenza immotivata' (*Il Manifesto*, 26 February 2020) <<https://ilmanifesto.it/lo-stato-deccezione-provocato-da-un'emergenza-immotivata>> accessed 25 August 2022.

157 Giorgio Agamben, 'Ev Alev Alev Yanarken' (*E-skop*, 4 Kasım 2020) <<https://www.e-skop.com/skopbulten/ev-alev-alev-yanarken/5924>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022; Giorgio Agamben, 'Quando la casa brucia' (*Quodlibet*, 5 October 2020) <<https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-quando-la-casa-brucia>> accessed 25 August 2022.

158 Giorgio Agamben, 'Salgın Üzerine Düşünceler' (*E-skop*, 28 Mart 2020) <<https://www.e-skop.com/skopbulten/salgın-uzerine-dusunceler/5704>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022.

159 Hobbes, *Leviathan* (n 55) 99.

160 Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (72) 22-23.

tamamına yoğunlaşan yeni bir iktidar tekniği ortaya çıkmıştır. Bu noktada *Foucault*, yaşamı yavaş yavaş kuşatan bu yeni yönetim biçiminin, varlığını yaşatmak ve öldürmek üzerinden somutlaştıran eski tip yönetimlerin yerini aldığını belirtmektedir.

Diğer yandan *Foucault*'ya göre – *liberalizmin* aksine – *neoliberalizm* iktisadi olarak basit bir ticaret ve tüketim toplumunu değil, rekabet mekanizmalarının toplum içinde en yüksek hacme erişebildiği bir üretim toplumunu hedeflemektedir.¹⁶¹ Dolayısıyla sistemin sürekliliği ve üretimin devamlılığı için yaşam vazgeçilebilir bir unsur olarak konumlanmaktadır. Bu nedenle Covid-19 neoliberal düzen içinde *biyopolitikanın thanatopolitik* yönünün gizlendiği, ancak nihayetinde hak ve özgürlük vurgusu altında birinin yaşamı için diğerinin feda edildiği yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Bu sebeple Covid-19, yaşamın maliyet analizine dahil edildiği ve bu yüzden toplumun kimi kesimlerinin çıplak hayata itildiği yeni bir devlet aklını ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

- Agamben G, 'Covid-19: Gereksiz Bir Acil Durumun Yarattığı İstisna Hali' (*Terrabayt*, 27 Şubat 2020) <<https://terrabayt.com/covid19/covid-19-gereksiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022.
- Agamben G, 'Ev Alev Alev Yanarken' (*E-skop*, 4 Kasım 2020) <<https://www.e-skop.com/skopbulten/ev-alev-alev-yanarken/5924>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022.
- Agamben G, 'Hayatta kalmaktan başka ahlaki değeri olmayan bir toplum nedir?' (*Universus*, 18 Mart 2020) <<https://uni-versus.org/2020/03/18/ceviri-agamben-mart2020/>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022.
- Agamben G, *Kutsal İnsan, Egemen İktidar ve Çıplak Hayat* (çev. İsmail Türkmen, 2. Bası, Ayrıntı 2015).
- Agamben G, 'L'invenzione di un'epidemia' (*Quodlibet*, 26 February 2020) <<https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-l-invenzione-di-un-epidemia>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022.
- Agamben G, 'Lo stato d'eccezione provocato da un'emergenza immotivata' (*Il Manifesto*, 26 February 2020) <<https://ilmanifesto.it/lo-stato-deccezione-provocato-da-un'emergenza-immotivata>> accessed 25 August 2022.
- Agamben G, 'Quando la casa brucia' (*Quodlibet*, 5 October 2020) <<https://www.quodlibet.it/giorgio-agamben-quando-la-casa-brucia>> accessed 25 August 2022.
- Agamben G, 'Salgın Üzerine Düşünceler' (*E-skop*, 28 Mart 2020) <<https://www.e-skop.com/skopbulten/salgin-uzerine-dusunceler/5704>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2022.
- Akad M, Vural Dinçkol B ve Bulut N, *Genel Kamu Hukuku*, (18. Bası, Der Yayınları, 2022).
- Aktürk Ş, 'Comparative Politics of the Coronavirus Pandemic' in Muzaffer Şeker, Ali Özer and Cem Korkut (eds) *Reflections on the Pandemic in the Future of the World* (Turkish Academy of Sciences Publications 2020) 309-324.
- Aristotle, 'Eudemian Ethics, Books I, II and III' (trans. Michael Woods, 2. Bası, Clarendon Press 2005).
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (çev. Saffet Babür, Ayraç 1997).
- Aristoteles, *Politika* (çev. Mete Tunçay, Remzi Kitapevi 1993).
- Aydın A, 'Giorgio Agamben: Etten İbarettir İnsan ve Biyopolitika Makinesi' iç Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 2, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Notabene 2016) 109-134.

¹⁶¹ Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (72) 128.

- Badiou A, 'On the Epidemic Solutions' (*Verso*, 23 March 2020) <<https://www.versobooks.com/blogs/4608-on-the-epidemic-situation>> accessed 20 August 2022.
- Barney RA ve Scheck H, 'Early and Modern Biospheres, Politics, and the Rhetorics of Plague' (2010) 10(2) *Early Modern Cultural Studies* (Rhetorics of Plague, Early and Late) 1-22.
- Baştürk E, 'Aristoteles Düşünçesinde Politik Biyoloji ve Prohairesis' (2019) 18(1) *Kaygı* 206-224.
- Baysoy C, Çelik M ve Özer S, 'İtalyan İşçilik Geleneği ve Biyopolitika' iç Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 2, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Notabene 2016) 136-166.
- Bentham J, *Panoptikon: Gözün İktidarı* (çev. Barış Çoban ve Zeynep Özarlan, 2. Bası, Su Yayınları 2016) 9-76.
- Bucholc M, 'The Corona Crisis as a Test of National Habitus: The Imperative of Obedience' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 251-256.
- Bulut N, *Feodaliteden Küreselleşmeye Ekonomik İktidar Siyasal İktidar İlişkisi* (Seçkin 2003).
- Chandler D, 'The Coronavirus: Biopolitics and the Rise of "Anthropocene Authoritarianism"' (2020) 18(2) *Russia in Global Affairs* 26-32.
- Davidson AI, 'Intro' *Abnormal* (Verso 2003).
- De Cauwer S ve Christiaens T, 'The Multitude Divided: Biopolitical Production During the Coronavirus Pandemic' in Vincent Lyon-Callo, Yahya M. Madra, Ceren Özselçuk, Jared Randall, Maliha Safri, Chizu Sato ve Boone W. Shea (eds), *Pandemic and the Crisis of Capitalism-A Rethinking Marxism Dossier* (ReMarx Books 2020) 118-127.
- De Genova N, 'Life versus Capital: The COVID-19 Pandemic and The Politics of Life' (2021) 33(3) *Cultural Dynamics* 238-245.
- De Kloet J, Lin J ve Chow YF, "'We are doing better": Biopolitical nationalism and the COVID-19 Virus in East Asia' (2020) 23(4) *European Journal of Cultural Studies* 635-640.
- Dreier T, '»Law as Culture« in Times of Corona' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 41-60.
- Eryiğit A, *Yasa-Üstü İnsan: Platon'dan Agamben'e Yasa ve Hukuk İnkileminde İnsan* (Runik 2021).
- Esposito R, *Bios, Biopolitics and Philosophy* (trans. Timothy Campbell, University of Minnesota Press 2008).
- Esposito R, 'Curati a Oltranza' (*Antinome*, 28 February 2020) <<https://antinomie.it/index.php/2020/02/28/curati-a-oltranza/>> accessed 20 August 2022.
- Filippov AF, 'States, Bodies and Corona-Crisis: Sociological Notes to Pandemic' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 487-497.
- Foucault M, *Abnormal, Lectures at The Collège de France 1974-1975* (trans. Graham Burchell, Verso 2003).
- Foucault M, *Biyopolitikanın Doğuşu, Collège de France Dersleri 1978-1979* (çev. Alican Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2015).
- Foucault M, *Cinselliğin Tarihi* (çev. Hülya Uğur Tanrıöver, 2. Bası, Ayrıntı 2007).
- Foucault M, *Deliliğin Tarihi* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4. Bası, İmge 2006).
- Foucault M, *Güvenlik Toprak Nüfus, College de France Dersleri 1977-1978* (çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2013).
- Foucault M, *Hapishanenin Doğuşu* (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge 1992).
- Foucault M, *Kliniğin Doğuşu-Tıbbi Algının Arkeolojisi* (çev. Şule Ünsaldı, 3. Bası, Epos 2014).
- Foucault M, *Toplumun Savunmak Gerekir* (çev. Şehsuvar Aktaş, YKY 2002).
- Grogan J, 'Right Restriction or Restricting Rights? The Uk Acts to Address Covid-19' (SSRN, 4 Mayıs 2020) 62-69.
- Harari YN, 'The World After Coronavirus' (*Financial Times*, 20 March 2020) <<https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>> accessed 20 August 2022.

- Hardt M ve Negri A, *İmparatorluk* (çev. Abdullah Yılmaz, 5. Bası, Ayrıntı 2003).
- Hobbes T, *Leviathan* (çev. Selim Lim, 6. Bası, YKY 2007) 104.
- Hobbes T, *Man and Citizen* (trans. Charles T. Wood, The Anchor Books 1978).
- KFA Fuarçılık, 'Çı n de Covid-19 Salgını', (BUTSO, 01 Mayıs 2020) <https://butso.org.tr/belgeler/2020/2020_Ulke_Raporlari/Cin_Ulke_Raporu_Mayis_2020.pdf> Erişim Tarihi 18 Temmuz 2022.
- Koloş U, *Foucault, İktidar ve Hukuk, Modern Hukukun Soybilimi* (2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016).
- Koç A, 'Michel Foucault'nun Biyopolitika Kavramının Teorik Çerçevesi' (2018) 2(2) Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi 193-218.
- Koyuncu E, 'Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuş' iç Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 2, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Notabene 2016) 21-60.
- Kriegel B, *The State and the Rule of Law* (trans. Marc A. LePain ve Jeffrey C. Cohen, Princeton University Press 1995).
- Kristensen KS, Michel Foucault on Bio-power and Biopolitics, (Social and Moral Philosophy Master's Thesis University of Helsinki Faculty of Social Sciences 2013).
- Laclau E, 'Bare Life or Social Interminacy?' (2007) *Sovereignty and Life* 11-22.
- Leko J, 'At the Borders of Europe On Spatial Mobility During the Covid-19 Crisis' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 81-94.
- Helga Maria Lell, 'Law as Culture in Argentina's Emergency Context' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 267-272.
- Lemke T, *Biopolitics: An Advanced Introduction*, (çev. Eric Frederick Trump, New York University Press 2011).
- Münch R, 'With the Corona Pandemic into the Governmentality of the Present?' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 503-508.
- Nancy JL, 'Viral İstisna' (Terrabayt, 13 Mart 2020) <<https://terrabayt.com/dusunce/viral-istisna/>> Erişim Tarihi 20 Ağustos 2022.
- Özakın D, 'Thanatopolitika ve Danse Macabre: Andrey Platonov'un Can Adlı Eserinde Ölümün Siyasallaşması' (2020) 5 *Kültür Araştırmaları Dergisi* 43-69.
- Özden Ö, 'Biyolojik Ufka Karşı İki Modern: Agnes Heller ve Ferenc Feher' Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 2, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri* (Notabene 2016) 87-108.
- Özmkas U, 'Biyopolitika: İktidar ve Direniş, Foucault, Agamben, Hardt-Negri' (2. Baskı, İletişim 2019) 118.
- Öztürk R, 'Outbreak Control and Preparatory Actions in the New Normal Period' in Muzaffer Şeker, Ali Özer ve Cem Korkut (eds), *Reflections on the Pandemic in the Future of the World* (TÜBA 2020) 55-74.
- Petri G, 'Masking the Invisible / Segments of Political Space' (2020) 23 *In the Realm of Corona Normativities* 375-408.
- Preciado PB, 'Learning from the Virus' (Artforum, May/June 2020)
- Rasmussen KS, 'Foucault's Genealogy of Racism' (2011) 28 *Sage: Theory, Culture, and Society* 34-51.
- Rosen G, *A History of Public Health* (Revised Expanded Edition, Johns Hopkins University Press 2015).
- Sathyamala C, *COVID-19: A Biopolitical Odyssey* (International Institutes of Social Studies, Working Paper No. 667 2020).
- Sevli SG, 'Koronavirüs ve Biyopolitika Tartışmaları: Agamben ve Foucault' (2020) 2 (22) *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 315, 341.
- Sfetcu N, 'Biopolitics in the COVID-19 Pandemic' (Researchgate, 28 October 2020) <https://www.researchgate.net/publication/344927820_Biopolitics_in_the_COVID-19_pandemic> accessed 29 August 2022.

- Suntrup JC, 'Corona: Biopolitical Models and the Hygiene of Tact' (2020) 23 In the Realm of Corona Normativities 137, 146.
- Şeker M, Özer A, Tosun Z, Korkut C ve Doğrul M, *Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu* (TÜBA 2020).
- Taşkale AR ve Banalopoulou C, 'The Biopolitics of the Coronavirus Pandemic: Herd Immunity, Thanatopolitics, Acts of Heroism' in Vincent Lyon-Callo, Yahya M. Madra, Ceren Özselçuk, Jared Randall, Maliha Safri, Chizu Sato ve Boone W. Shea (eds), *Pandemic and the Crisis of Capitalism-A Rethinking Marxism Dossier* (ReMarx Books 2020) 146-153.
- Taylan F, 'Önsöz' Güvenlik Toprak Nüfus (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013).
- Tekin E, 'Siyasal Mekân Olarak Kamp: Egemenlik ve İstisna Hali' (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2020).
- Tuğaç Ç, 'Foucault'nun Biyopolitik Yönetimsellik Yaklaşımı Bağlamında Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri'(2021) 7(1) Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi 33-47.
- Van Den Berge L, 'Biopolitics and the Coronavirus Foucault, Agamben, Žižek' (2020) 49(1) Netherlands Journal of Legal Philosophy 3-6.
- Vitales HMM, 'Foucault and Beyond: From Sovereignty Power to Contemporary Biopolitics' (2020) 9 Mabini Review 161-178.
- Yalçın R, 'Bios Politikos' iç Onur Kartal (ed), *Biyopolitika – Cilt 1 Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri* (Notabene 2016) 49-82.
- Zizek S, 'Monitor and Punish? Yes, Please!' (*The Philosophical Salon*, 16 March 2020) <<https://thephilosophicalsalon.com/monitor-and-punish-yes-please/>> accessed 20 August 2022;